

Međuetnički odnosi i etnička distanca u Crnoj Gori

Crna Gora
Ministarstvo za ljudska
i manjinska prava

Jun 2019.

© Centar za demokratiju i ljudska prava (CEDEM)

Izdavač:

Centar za demokratiju i ljudska prava – CEDEM
(www.cedem.me)

Za izdavača:

Milena Bešić

Autor:

prof. dr Miloš Bešić

Dizajn, grafika i štampa

Marko Mihailović, M studio doo, Podgorica

Tiraž:

100 primjeraka

Crna Gora
Ministarstvo za ljudska
i manjinska prava

SADRŽAJ

PREGLED GRAFIKONA:.....	I
PREGLED TABELA:	II
UVOD	1
Ostvarivanje prava manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica	5
Povjerenje u institucije i ocjena rada Savjeta manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica	8
Ocjena rada Ministarstva i savjeta manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica	11
Mjerenje etničke distance	15

Stavovi izraženi u ovoj publikaciji isključiva su odgovornost CEDEM-a i ne
dodražavaju nužno i stavove Ministarstva za ljudska i manjinska prava.

PREGLED GRAFIKONA:

Grafikon 2: Etnička struktura uzorka – N.....	4
Grafikon 3: Prava manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica se poštuju u potpunosti i uglavnom (%).....	5
Grafikon 4: Prava manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica se poštuju u potpunosti i uglavnom (%) - poređenje 2018. i 2019. godine.....	6
Grafikon 5: Prosječna procentualna vrijednost poštovanja SVIH prava od strane pripadnika različitih etničkih grupacija (%)	7
Grafikon 6: Poverenje u institucije – (%) sum veliko i uglavnom povjerenje.....	8
Grafikon 7: Poverenje u institucije – Trend (%)	9
Grafikon 8: Poverenje u institucije po kategorijama (%)	10
Grafikon 9: Kako biste ocijenili ukupan rad Ministarstva za ljudska i manjinska prava kada je riječ o zaštiti manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica	11
Grafikon 10: Ocjena rada Ministarstva za ljudska i manjinska prava kada je riječ o zaštiti manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica – SUM % veoma dobro i dobro	12
Grafikon 11: Ocjena savjeta manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica - % veliki i značajan doprinos	12
Grafikon 12: Komparativni prikaz ocjene savjeta izražen u % veliki i značajan doprinos za 2018. i 2019. godinu	13
Grafikon 13: Distanca koju iskazuju Crnogorci prema pripadnicima svih ostalih grupa... ..	17
Grafikon 14: Distanca koju iskazuju Srbi.....	18
prema pripadnicima svih ostalih grupa	18
Grafikon 15: Distanca koju iskazuju Bošnjaci	18
prema pripadnicima svih ostalih grupa	18
Grafikon 16: Distanca koju iskazuju Muslimani	19
prema pripadnicima svih ostalih grupa	19
Grafikon 16.1: Distanca koju iskazuju Muslimani nasuprot one koju Bošnjaci iskazuju prema pripadnicima svih ostalih grupa	19
Grafikon 17: Distanca koju iskazuju Albanci.....	20
prema pripadnicima svih ostalih grupa	20
Grafikon 18: Distanca koju iskazuju Romi.....	20
prema pripadnicima svih ostalih grupa	20
Grafikon 19: Ukupna distanca prema svim etničkim grupacijama	21
Grafikon 20: Ukupno distanciranje	21
od strane pripadnika svih etničkih grupacija.....	21
Grafikon 21: Ukupno međuetničko distanciranje od strane pripadnika svih etničkih grupacija – Trend.....	22
Grafikon 22: Ukupna etnička distanca – trend.....	22
Grafikon 23: Ukupna distanca – trend	23

PREGLED TABELA:

Tabela 1: Prava manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica se poštuju u potpunosti i uglavnom (%) - od strane pripadnika različitih etničkih grupacija.....	7
Tabela 2: Poverenje u institucije – Poređenje između pripadnika ključnih etničkih grupa (%).....	10
Tabela 3: Ocjena savjeta manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica po etnicitetu - veliki i značajan doprinos (%)	14
Tabela 4: Međuetničko distanciranje po svim ajtemima/odnosima.....	16

UVOD

Multietničko društvo je posebno osjetljivo na etnička pitanja i etničke odnose. Kada je o Crnoj Gori riječ, ovaj stepen osjetljivosti je naročito značajan, imajući u vidu činjenicu da je Crna Gora veoma izraženo multietničko društvo. Takođe, Crna Gora kao uporedno mala zemlja svoj identitet dijeli sa ostalim zemljama regiona Balkana - prostoru na kome etnička pitanja i etnički odnosi tradicionalno opterećuju ukupan društveni i politički život. Etnički odnosi u svakoj zemlji na Balkanu, a u Crnoj Gori posebno, u velikoj mjeri su opterećeni ne samo odnosima između etničkih zajednica unutar zemlje, već međuetničkim odnosima u čitavom regionu. Ovo važi, svakako, i kada je riječ o odnosima između država u regionu, s obzirom da je u svakoj od ovih država jedna etnička grupacija dominantna i većinska u matičnoj državi. Dešavanja iz 90-tih i reminiscencija ovih dešavanja u svijetlu ostvarivanja samostalnih država raspadom Jugoslavije, praćene ratom, ekonomskom krizom, tranzicijom, a nešto kasnije i velikom svjetskom krizom, potencijalno jesu faktori koji mogu da dovedu do etničke, pa prema tome i ukupne društvene nestabilnosti dugog trajanja. Svi ovi procesi nameću immanentnu potrebu da se odnosi između etničkih grupa sistematski analiziraju i da se prate trendovi koji ukazuju na poboljšanje ili pogoršanje ovih odnosa.

Upravo je to zadatak i misija koju je CEDEM sebi postavio i razvio odmah nakon obnove državne nezavisnosti. Tačnije, CEDEM je prvo istraživanje etničke distance realizovao još 2007. godine, a zatim je periodično obavljao istraživanja etničke distance sa ciljem praćenja trendova. Osim što su periodično rađena istraživanja koja koriste relevantnu naučnu metodologiju za mjerenje etničkog distanciranja, sama društvena i politička stvarnost je nametala neka nova pitanja koja su bila predmet istraživanja. Politička praksa u Crnoj Gori je snažno oblikovana etničkim odnosima, pa su stoga rađene strategije koje su posebno posvećene položaju manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica. Osim toga, političke odluke su iznjedrile različite oblike institucionalizacije etničkih, posebno manjinskih pitanja. Tako danas svaki manjinski narod i druge manjinske nacionalne zajednice imaju svoj savjet ili vijeće koji je integrisan u ukupan politički sistem. Konsekventno, CEDEM je pratio i ocjene rada ovih savjeta od strane javnosti.

Kada je riječ o manjinskim narodima i drugim manjinskim nacionalnim zajednicama, ključno pitanje je u kojoj mjeri je u nezavisnoj Crnoj Gori, na demokratskim principima omogućeno da manjinski narodi i druge manjinske

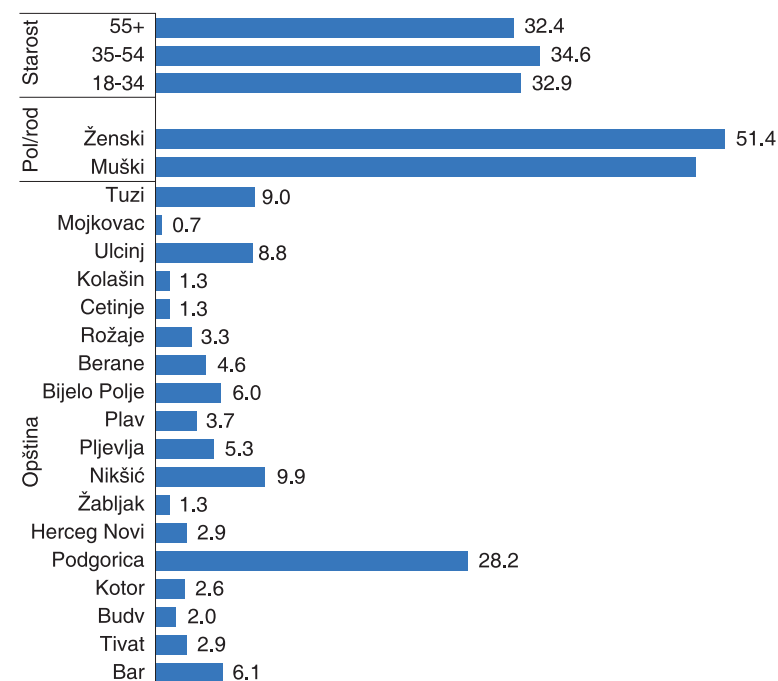
nacionalne zajednice ostvaruju svoja prava. Stoga smo u istraživanjima u prethodnom periodu identifikovali ključna prava manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica i mjerili u kojoj mjeri se ta prava u ukupnoj društvenoj praksi poštuju.

Dakle, u nastavku predstavimo najsvježije rezultate koja se tiču pitanje etničkih odnosa, prava manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica, kao i procjene efekata rada posebnih tijela koja se bave pravima manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica. U situacijama kada je to moguće, rezultate istraživanja ćemo predstaviti i u formi trendova, kako bi uočili promjene koje su se protokom vremena dešavale.

0 istraživanju

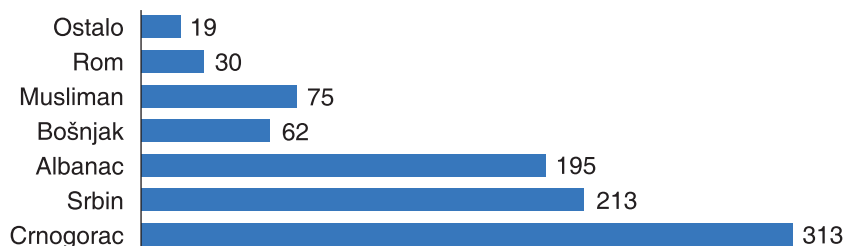
Istraživanje je sprovedeno u maju 2019. godine. Tri su osnovna cilja koje je istraživanje postavilo, i to: prvo, da se ocijeni stepen poštovanja ključnih prava manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica; drugo, da se ocijeni efekat rada Savjeta manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica; i treće, da se izmjeri etnička distanca. Složenost ciljeva nameće i posebne strategije uzorkovanja. Naime, najprije smo napravili i realizovali reprezentativan uzorak za cjelokupnu populaciju Crne Gore, a zatim smo dodatno uzorkovali pripadnike određenih etničkih grupacija (Albanci i Romi). Reprezentativan uzorak je bio neophodan za realizaciju prva dva pomenuta istraživačka cilja, dok je dodatan broj ispitanika iz kategorije Albanaca i Roma bio neophodan kako bi imali precizniju procjenu mjerenja etničke distance. Ukupno smo istraživanjem obuhvatili 909 ispitanika iz 17 opština u Crnoj Gori. Poststratifikacija je rađeno po polu, godinama i etničkoj pripadnosti. Prikaz uzorka po ključnim sociodemografskim kategorijama nalazi se u grafikonu 1.

Grafikon 1: Sociodemografska struktura ispitanika (%)

Kada je riječ o nacionalnoj strukturi, kao što smo napomenuli, uradili smo „oversampling“, sa ciljem preciznijeg mjerenja etničke distance. Struktura uzorka po nacionalnoj pripadnosti je prikazana u grafikonu 2.

Grafikon 2: Etnička struktura uzorka – N¹

U analizi smo koristili reprezentativni ponderisani uzorak, kada je riječ o stavovima prema pravima manjinskih naroda i manjinskih nacionalnih zajednica i ocjenjivanju savjeta manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica, dok kada je riječ o etničkom distanciranju koristili smo uzorak koji je „pojačan“ etničkim kategorijama koje smo naveli.

¹ U Crnoj Gori procenat građana koji se izjašnjavaju kao Hrvati je 0,97%, zbog čega je svega njih nekoliko proporcionalno i uzorkovano. Kako validnost istraživanja na nivou Crne Gore zavisi od reprezentativnosti uzorka, ovako mali broj ne dozvoljava precizno mjerenje etničke distance koju iskazuju pripadnici ove etničke grupacije prema drugima. Zbog navedenog, jedino je moguće mjeriti etičku distancu svih prema Hrvatima.

Ostvarivanje prava manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica

Istraživanjem smo definisali set prava koje manjinski narodi i druge manjinske nacionalne zajednice treba da ostvaruju. Na osnovu važećih Vladinih dokumenata, prije svega Strategije manjinske politike, generisali smo deset ključnih prava koja su bila predmet istraživanja. U istraživanju su, za svako od navedenih prava, ispitanici odgovarali u kojoj mjeri se ova prava poštuju koristeći četvorostepenu Likertovu ljestvicu procjene. Osnovne rezultate mjerenja na nivou čitave populacije nalaze se grafikonu 3.

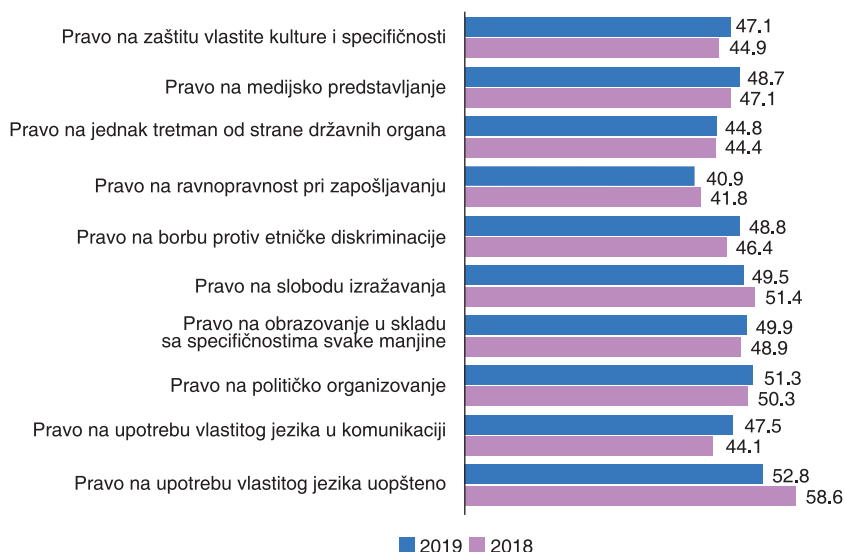
Grafikon 3: Prava manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica se poštuju u potpunosti i uglavnom (%)

Podaci ukazuju na relativno male razlike, kada je riječ o procjeni ostvarenih prava. Komparativno, u najvećoj mjeri su, po oceni građana, ostvarena prava kada je riječ o opštoj upotrebi maternjeg jezika, a u najmanjoj mjeri kada je riječ o pravu na ravnopravnost pri zapošljavanju.

Ukoliko podatke mjerenja ostvarenih prava uporedimo sa referentim nalazima iz 2018. godine, onda možemo vidjeti razlike putem grafikona 4. Iako razlike nisu naročito izražene, ipak se može reći da je procjena građana Crne Gore da su danas prava manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica u nešto manjoj mjeri ostvarena nego što je to bio slučaj 2018. godine.

Grafikon 4: Prava manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica se poštuju u potpunosti i uglavnom (%) - poređenje 2018. i 2019. godine

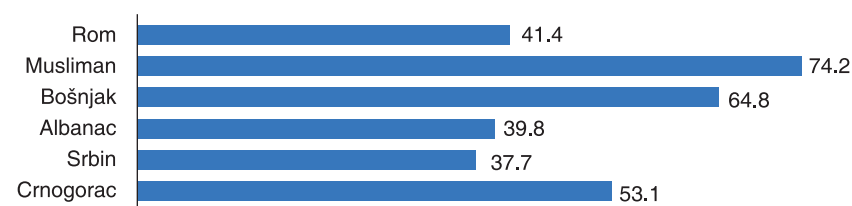
No, podatke koje smo izložili tiču se procjene svih ispitanika. Dakle, oni su izgrađeni na bazi reprezentativnog uzorka svih građana Crne Gore. S obzirom da je riječ o pravima manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica, ključno je pitanje na koji način prava manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica procjenjuju pripadnici pojedinačnih etničkih grupacija. Ovaj podatak se nalazi u tabeli 1. Interesantno je da Bošnjaci i Muslimani najpozitivnije ocjenjuju ostvarivanje svih prava, više čak u odnosu i na Crnogorce. Vrijednosti za Srbe su značajno niže od onih koje mjerimo kod Crnogoraca, a kada je riječ o Romima, posebno negativno su pripadnici ove etničke zajednice ocijenili pravo na političko organizovanje i pravo na borbu protiv etničke diskriminacije.

Tabela 1: Prava manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica se poštuju u potpunosti i uglavnom (%) - od strane pripadnika različitih etničkih grupacija

	Pravo na upotrebu vlastitog jezika uopšteno	Pravo na upotrebu vlastitog jezika u komunikaciji	Pravo na političko organizovanje	Pravo na obrazovanje u skladu sa specifičnostima svake manjine	Pravo na slobodu izražavanja	Pravo na borbu protiv etničke diskriminacije	Pravo na ravnopravnost pri zapošljavanju	Pravo na jednak tretman od strane državnih organa	Pravo na medijsko predstavljanje	Pravo na zaštitu vlastite kulture i specifičnosti
Crnogorac	58.1	52.4	57.9	54.5	54.7	55.1	46.3	49.9	52.3	49.6
Srbin	40.6	38.1	40.4	40.8	37.5	38.0	31.4	33.8	38.3	37.8
Albanac	41.0	37.9	41.4	39.4	45.8	38.1	32.9	37.6	42.5	41.8
Bošnjak	78.1	66.9	62.5	71.8	65.3	61.5	50.5	57.1	65.4	68.5
Musliman	81.5	72.0	73.3	72.1	77.7	69.6	63.8	75.6	79.8	77.0
Rom	53.4	50.5	17.1	50.8	63.5	17.1	39.5	49.5	55.0	17.1

Konačno, sve vrijednosti u tabeli 1 smo sumirali na način da smo kalkulisali prosječni procenat poštovanja SVIH prava za SVAKU etničku grupaciju. Na ovaj način smo, faktički, dobili procjenu ostvarivanja svih prava od strane svih etničkih grupacija. Podaci su prezentirani u grafikonu 5, i oni ukazuju da oni koji se izjašnjavaju kao Srbi i Albanci u najvećoj mjeri smatraju da prava manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica nisu ostvarena. Sa nevelikom razlikom slijede i pripadnici romske zajednice, a interesantno je, kao što smo napomenuli da Bošnjaci i naročito Muslimani procjenjuju da su manjinska prava ostvarena u većoj mjeri nego što to procjenjuju Crnogorci.

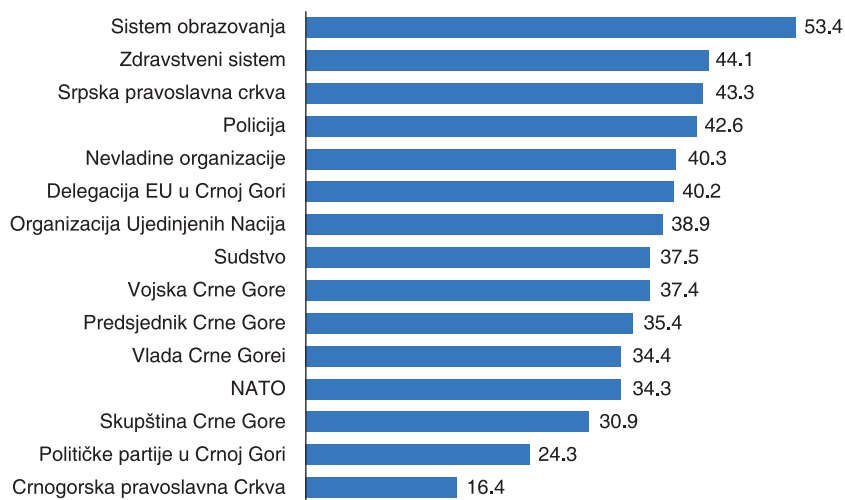
Grafikon 5: Prosječna procentualna vrijednost poštovanja SVIH prava od strane pripadnika različitih etničkih grupacija (%)

Povjerenje u institucije i ocjena rada Savjeta manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica

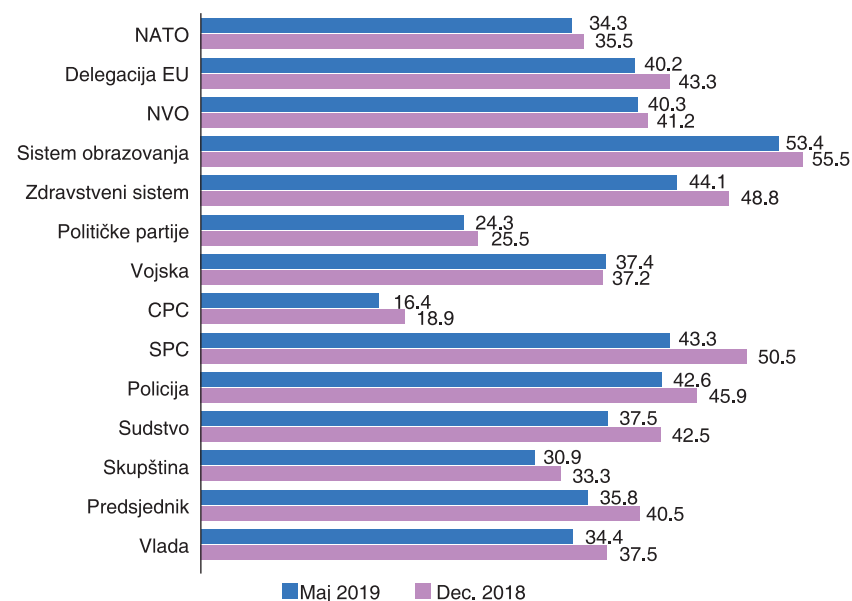
Institucije u demokratskom društvu igraju veoma važnu ulogu kada je riječ o zaštiti prava manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica. Efekat institucija se može mjeriti na različit način, ali svakako je jedna od važnih mjera njihove efikasnosti povjerenje koje imaju građani u te institucije. Teorijski, ovo je i jedna od mjera socijalnog kapitala u svakom društvu. Stoga smo u istraživanje uključili mjerenje povjerenja u institucije. Prikaz povjerenja na nivou ukupne varijanse prikazujemo u grafikonu 6.

Grafikon 6: Poverenje u institucije – (%) sum veliko i uglavnom povjerenje

Tradicionalno, najveći stepen povjerenja mjerimo u sistem obrazovanja, a zatim u zdravstveni sistem, SPC i policiju. Najmanji stepen poverenja mjerimo kada je riječ o CPC, političkim partijama i Skupštini Crne Gore. U grafikonu 7 prikazane su mjerene vrijednosti povjerenja u institucije kada se uporede podaci sa poslednjim istraživanjem CEDEM-a iz 2018. godine. Iako razlike nisu izražene, generalno, danas mjerimo nešto niži stepen povjerenja u institucije nego što je to bio slučaj krajem prošle godine.

Grafikon 7: Poverenje u institucije – Trend (%)

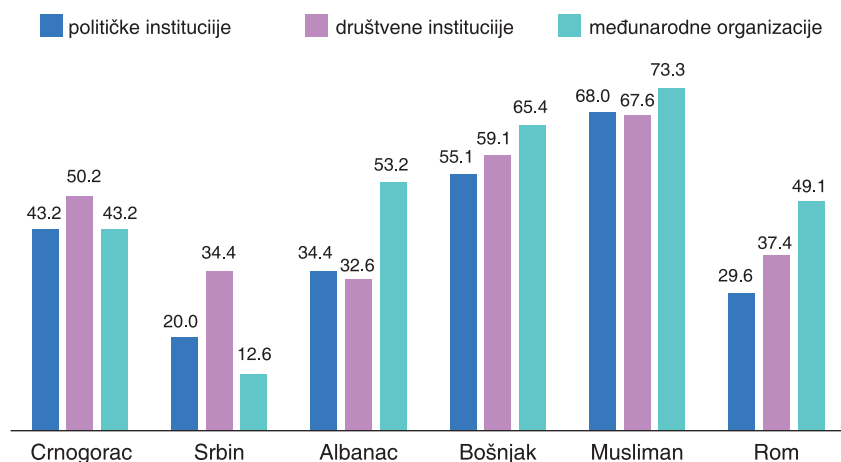

U svijetlu ciljeva našeg istraživanja, povjerenje u institucije na nivou ukupne populacije manje je značajan podatak u odnosu na podatak o stepenu tog povjerenja koji iskazuju pripadnici različitih etničkih grupacija. Stoga smo analizirali povjerenje u institucije upravo sa ovog stanovišta, a podatke mjerenja i analize prikazujemo u grafikonu 8. Razlike su indikativne, a sa ciljem njihovog sintetičkog iskazivanja i razumijevanja u grafikonu 8 prikazana je prosječna vrijednost povjerenja u institucija koje su kategorizovane. Kategorizacija je napravljena na način da smo sve institucije svrstali u tri grupe: (1) političke institucije (Skupština, predsjednik, Vlada, policija, sudstvo i vojska), (2) društvene institucije (zdravstvo, obrazovanje i NVO) i međunarodne organizacije (Delegacija EU, NATO i UN). Iz kalkulusa su, uslijed specifičnosti, isključene su SPC i CPC. Podaci ukazuju da manjinski narodi i druge manjinske nacionalne zajednice imaju veći stepen povjerenja u međunarodne organizacije, nego u institucije Crne Gore. Generalno, mjerene vrijednosti ukazuju da Bošnjaci i Muslimani imaju najviši stepen povjerenja u sve kategorije institucija, kada se uporede sa ostalim etničkim grupama, a najniži nivo imaju Romi. Srbe karakteriše jako nizak stepen povjerenja, posebno kada je riječ o međunarodnim institucijama, ali i političkim institucijama u Crnoj Gori.

Tabela 2: Poverenje u institucije – Poređenje između pripadnika ključnih etničkih grupa (%)

	Crnogorac	Srbin	Albanac	Bošnjak	Musliman	Rom
Skupština	37.4	12.7	29.9	48.1	58.0	25.2
Predsjednik	41.7	11.1	37.8	78.0	73.5	28.2
Vlada	38.7	13.6	40.8	68.8	69.6	25.2
Policija	49.0	20.0	43.1	24.4	81.5	35.0
Sudstvo	44.8	16.9	43.1	55.6	64.2	28.4
Obrazovanje	59.4	40.4	23.9	64.8	79.9	35.5
Zdravstvo	47.5	30.7	42.0	63.2	74.8	35.2
Partije	28.9	11.0	15.3	40.8	48.0	25.5
SPC	38.6	75.4	11.5	9.6	12.9	10.4
CPC	22.2	8.4	11.1	24.6	18.4	17.3
Vojska	41.7	24.0	33.3	52.1	62.7	28.4
NVO	44.6	32.2	32.0	49.2	48.0	41.4
Delegacija EU	47.6	15.3	48.6	63.0	75.4	44.4
NATO	37.3	7.1	62.8	71.5	73.0	51.5
UN	44.6	15.3	48.2	61.7	71.5	51.5

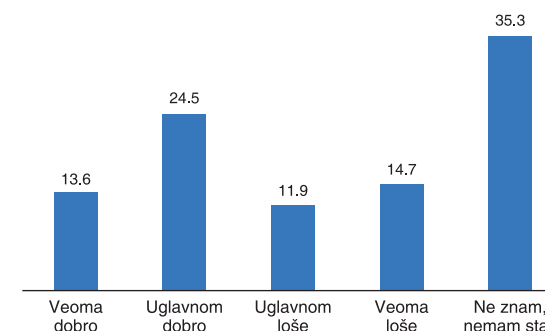
Grafikon 8: Poverenje u institucije po kategorijama (%)

Ocjena rada Ministarstva i savjeta manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica

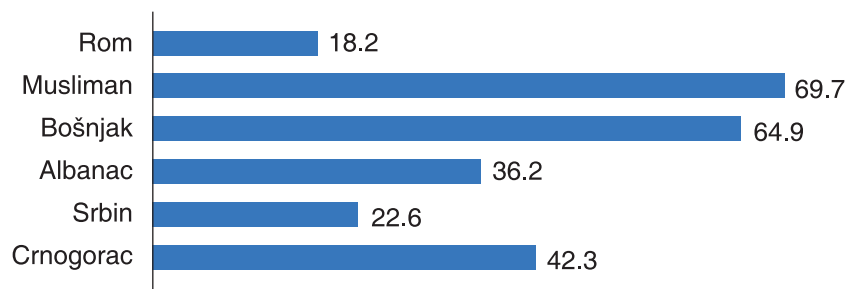
Ministarstvo za ljudska i manjinska prava je prva institucionalna adresa kada je riječ o pravima manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica. Stoga smo istraživanjem ispitivali ocjenu građana Crne Gore kada je riječ o procjeni rada ovog ministarstva. Rezultate mjerenja prikazujemo u grafikonu 9. Podaci ukazuju da veliki broj ispitanika nije u stanju da procijeni rad ministarstva, a od onih koji to jesu, najveći procenat (svaki četvrti ispitanik) je rekao da ministarstvo radi uglavnom dobro. Kumulativno, da ministarstvo radi loše ili veoma loše ocijenilo je više od ¼ ispitanika.

Grafikon 9: Kako biste ocijenili ukupan rad Ministarstva za ljudska i manjinska prava kada je riječ o zaštiti manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica

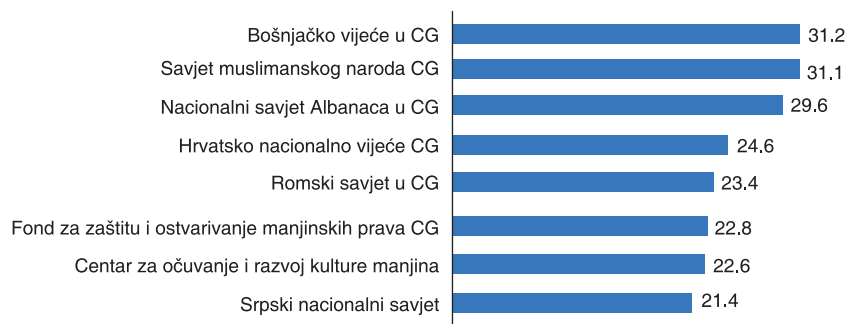
No, kao i u ranijim prikazima, i u ovom pogledu indikativniji je podatak o tome kako rad ministarstva, kada je riječ o zaštiti prava manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica, ocjenjuju pripadnici različitih etničkih grupacija, naročito manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica, nego što je to izloženi podataka koji važi za ukupnu varijansu. Stoga, u grafikonu 10 prikazujemo analitičke podatke, tačnije procenat pripadnika svih ključnih etničkih grupa kada je riječ o ocjeni rada ministarstva. Podaci ukazuju da su Bošnjaci i Muslimani najbolje ocijenili rad ministarstva. Ocjena je solidna i kada je riječ o većinskim Crnogorcima, ali nije zadovoljavajuća kada je riječ o ocjeni Albanaca. Konačno, veoma je nezadovoljavajuća kada je riječ o Srbima i posebno Romima. Dakle, pripadnici posljednje dvije nacionalne grupacije posebno su nezadovoljni radom Ministarstva za ljudska i manjinska prava.

Grafikon 10: Ocjena rada Ministarstva za ljudska i manjinska prava kada je riječ o zaštiti manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica – SUM % veoma dobro i dobro

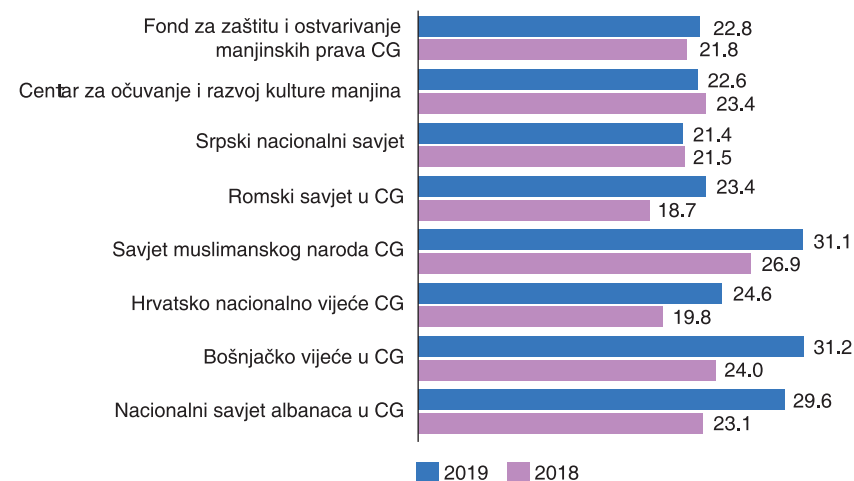
U sledećem segmentu istraživanja, ispitanici su ocenjivali rad Savjeta manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica. Metodološki, za svaki savjet oni su procenjivali doprinos koji ti savjeti pružaju u zaštiti manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica. U grafikonu 11 prikazani su podaci procijenjenog doprinosa svih savjeta. Podaci važe za čitavu populaciju i dati su po hijerarhiji učestalosti pozitivnih odgovora, a procenti predstavljaju sumarizaciju odgovora da savjet ima veliki i značajan doprinos. Na nivou ukupne varijanse najbolje je ocijenjeno Bošnjačko vijeće u Crnoj Gori, kao i Savjet Muslimanskog naroda, te Nacionalni savjet Albanaca.

Grafikon 11: Ocjena savjeta manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica - % veliki i značajan doprinos

Ocenjivanje svih savjeta po istoj metodologiji izvršili smo i krajem 2018. godine. Stoga u grafikonu 12 prikazujemo komparativne podatke mjerenja ocjene rada savjeta za dva istraživanja. Podaci ukazuju, na nivou ukupne varijanse, da je rad savjeta svih manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica bolje ocijenjen ove godine, nego što je to bio slučaj s kraja 2018. godine. Sa druge strane, Srpski nacionalni savjet, Centar za očuvanje i razvoj kulture manjina, te Fond za zaštitu i ostvarivanje manjinskih prava Crne Gore su ocijenjeni danas gotovo identično, kao što je to bio slučaj u decembru 2018. godine.

Grafikon 12: Komparativni prikaz ocjene savjeta izražen u % veliki i značajan doprinos za 2018. i 2019. godinu

S obzirom da je svaki savjet osmišljen da zastupa interese određene manjinske narode i druge manjinske nacionalne zajednice, podatak koji smo predstavili je manje relevantan od ocjene koju predstavnici svake od manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica imaju prema „svom“ savjetu. Stoga u tabeli 3 predstavljamo ocjene svih savjeta od strane pripadnika svih etničkih grupacija. Podaci ukazuju da su Muslimani najbolje ocenili „svoj“ savjet, a zatim Bošnjaci „svoj“. Relativno visoko su Albanci ocijenili „svoj“ savjet, dok su Romi i Srbi nisko ocijenili rad „svojih“ savjeta. Zapažamo, takođe, da su Muslimani veoma visoko ocijenili osim „svog“ i Bošnjačko vijeće, ali i Centar za očuvanje i razvoj kulture manjina, te Fond za zaštitu i ostvarivanje manjinskih prava. Indikativno je, na kraju, da su i Bošnjaci solidno ocijenili Savet Muslimanskog naroda.

Tabela 3: Ocjena savjeta manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica po etnicitetu - veliki i značajan doprinos (%)

	Crnogorac	Srbin	Albanac	Bošnjak	Musliman	Rom
Nacionalni savjet Albanaca u Crnoj Gori	31.8	24.9	40.3	25.7	42.2	17.3
Bošnjačko vijeće u Crnoj Gori	31.5	26.2	22.5	47.3	55.9	17.3
Hrvatsko nacionalno vijeće Crne Gore	29.4	20.3	17.2	23.0	23.5	17.3
Savjet Muslimanskog naroda Crne Gore	31.6	28.3	18.5	39.2	55.3	17.3
Romski savjet u Crnoj Gori	28.2	16.2	16.0	19.8	30.2	25.2
Srpski nacionalni savjet	25.0	21.1	14.2	10.3	19.4	17.3
Centar za očuvanje i razvoj kulture manjina	26.4	14.8	21.8	24.1	40.0	14.1
Fond za zaštitu i ostvarivanje manjinskih prava Crne Gore	26.8	12.4	22.8	26.4	46.6	14.1

Mjerenje etničke distance

Najvažniji dio ovog istraživanja bilo je mjerenje etničke distance. Prvo mjerenje etničke distance koju je CEDEM napravio sproveo je 2007. godine, zatim je sledeće realizovano 2013., da bi potom realizovali još dva - jedno 2018. i poslednje upravo ovo koje prezentujemo. Drugim riječima, imamo pregled etničkog distanciranja u formi trenda od obnove crnogorske nezavisnosti do danas. Stoga ćemo najprije predstaviti rezultate mjerenja etničke distance u ovom poslednjem istraživanju, a zatim ćemo predstaviti ključne podatke koji se tiču trenda etničkog distanciranja. Inače, metodološki, etničku distancu tradicionalno mjerimo Bogardusovom skalom socijalne distance koja, osim sedam autentičnih ajtema/odnosa, uključuje za još dva koja su se u istraživačkoj praksi pokazala valjana. Opet, metodološki, Bogardusova skala je skala Gutmanovog, dakle kumulativnog tipa. Ona ispituje (ne)poželjnost uspostavljanja određenih relacija sa pripadnicima određenih socijalnih grupa, u našoj situaciji etničkih grupacija. Odnosi su dati po hijerarhiji, na način da svaki sledeći odnos podrazumijeva veći stepen blizine; konsekvntno, za svaki naredni odnos očekuje se veći stepen distanciranja.

Ajtemi/odnosi koje smo uključili u istraživanje su:

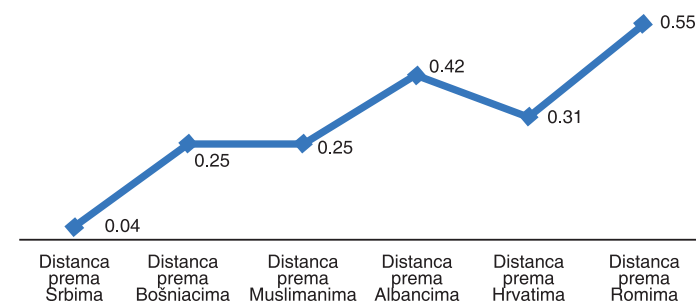
1. Da stalno živi u mojoj državi
2. Da stanuje u mom susjedstvu, u istoj zgradi ili ulici
3. Da mi bude saradnik na poslu
4. Da mi bude pretpostavljeni na poslu
5. Da bude vaspitač mojoj djeci
6. Da se s njim družim i posjećujem
7. Da ima rukovodeći položaj u mojoj državi
8. Da budemo u daljem srodstvu putem braka sa rođacima
9. Da budemo u bliskom srodstvu putem vlastitog braka ili djece

Tabela 4: Međuetničko distanciranje po svim ajetemima/odnosima

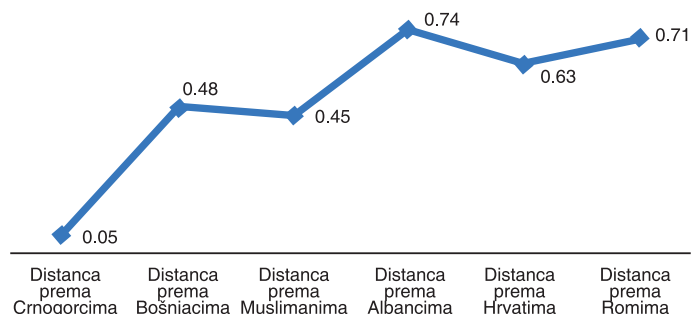
		Da živi u istoj državi	Komsija	Saradnik na poslu	Prepostavljeni na poslu	Vaspitava djecu	Druženje i posjećivanje	Rukovodeći položaj u državi	Dalje srodstvo	Blisko srodstvo
Distanca prema Crnogorcima	Srbin	3.3%	2.8%	3.3%	4.7%	6.1%	3.8%	12.2%	6.6%	6.6%
	Albanac	2.2%	2.2%	5.9%	8.6%	12.4%	10.6%	10.8%	27.0%	45.4%
	Bošnjak	1.6%	0%	3.2%	11.3%	4.8%	3.2%	17.7%	51.6%	71.0%
	Musliman	1.3%	1.3%	2.7%	5.3%	8.0%	2.7%	12.0%	50.7%	65.3%
Distanca prema Srbima	Crnogorac	1.9%	1.3%	2.2%	3.8%	2.2%	1.0%	7.4%	5.4%	6.4%
	Albanac	14.6%	21.1%	21.1%	25.9%	33.5%	32.3%	34.1%	74.1%	91.9%
	Bošnjak	6.5%	8.1%	6.5%	29.0%	11.3%	11.3%	30.6%	62.9%	87.1%
Distanca prema Bošnjacima	Musliman	6.7%	8.0%	6.7%	14.7%	22.7%	5.3%	41.3%	80.0%	85.3%
	Crnogorac	8.7%	10.7%	10.1%	17.6%	17.3%	14.2%	29.0%	48.4%	66.3%
	Srbin	23.1%	27.4%	27.8%	41.5%	41.0%	35.5%	61.1%	81.0%	91.0%
	Albanac	10.9%	10.9%	14.1%	18.5%	26.6%	26.1%	33.7%	55.1%	70.8%
Distanca prema Muslimanima	Musliman	1.3%	1.3%	2.7%	5.3%	4.0%	1.3%	8.0%	6.7%	10.7%
	Crnogorac	7.2%	10.1%	9.4%	16.9%	17.3%	13.6%	27.4%	49.2%	70.0%
	Srbin	20.8%	25.5%	25.5%	38.7%	37.3%	31.6%	56.4%	81.5%	92.4%
	Albanac	7.0%	7.6%	9.7%	18.9%	21.1%	20.6%	24.9%	48.1%	59.5%
Distanca prema Albancima	Bošnjak	1.6%	1.6%	1.6%	3.2%	1.6%	1.6%	1.6%	6.5%	6.5%
	Crnogorac	21.7%	29.5%	26.9%	35.7%	39.0%	35.6%	46.8%	62.3%	80.5%
	Srbin	49.1%	60.6%	58.7%	76.1%	76.5%	73.2%	84.0%	90.6%	95.8%
	Bošnjak	16.1%	29.0%	33.9%	48.4%	43.5%	43.5%	46.8%	64.5%	80.6%
Distanca prema Hrvatima	Musliman	10.7%	25.3%	28.0%	41.3%	53.3%	38.7%	65.3%	76.0%	82.7%
	Crnogorac	16.5%	20.5%	20.5%	29.2%	30.5%	25.9%	38.3%	42.9%	55.5%
	Srbin	42.9%	50.0%	51.4%	62.3%	62.7%	59.4%	75.9%	75.5%	84.9%
	Albanac	8.7%	10.3%	14.1%	23.6%	28.0%	27.3%	41.8%	61.9%	78.5%
Distanca prema Romima	Bošnjak	8.1%	25.8%	27.4%	41.9%	43.5%	35.5%	41.9%	66.1%	88.7%
	Musliman	25.3%	33.3%	33.3%	41.3%	58.7%	46.7%	73.3%	81.3%	90.7%
	Crnogorac	20.0%	39.0%	37.1%	54.5%	59.4%	53.9%	60.0%	80.0%	88.7%
	Srbin	35.8%	58.8%	57.8%	76.3%	76.3%	74.9%	76.3%	90.5%	94.8%
Distanca prema Srbima	Albanac	35.3%	59.5%	64.2%	78.4%	81.1%	78.5%	83.2%	94.2%	94.2%
	Bošnjak	11.3%	24.2%	41.9%	58.1%	62.9%	54.8%	54.8%	85.5%	95.2%
	Musliman	11.0%	38.4%	37.0%	54.8%	74.0%	57.5%	80.8%	91.8%	95.9%

Dakle, za svaki od navedenih odnosa ispitanici su iskazivali da li je (ne)poželjno sa pripadnicima drugih etničkih grupacija ostvarivati opisane odnose. Za svrhu jasnog iskazivanja distance, formirali smo skorove koji imaju opseg od 0 (nema distance) do 1 (maksimalna distanca). Na ovaj način, lako je pratiti stepen distanciranja prema svim etničkim grupacijama, od strane svih etničkih grupacija, odnosno na ovaj način se precizno i kumulativno mjeri međuetničko, kao i ukupno distanciranje.

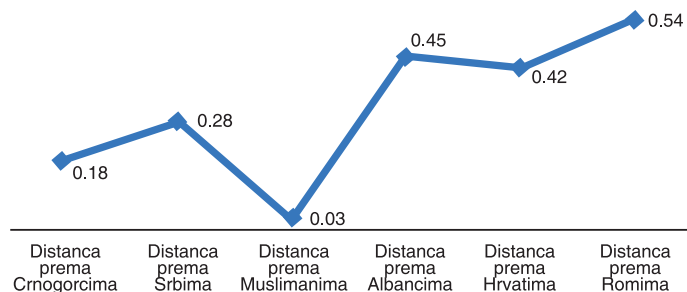
Najpre, u tabeli 4, prikazujemo stepen distanciranja po svim ajetemima/odnosima prema svim etničkim grupacijama. Vrijednosti mjerenja se mogu pojedinačno upoređivati, no, kako bi sumarizovali nalaze, grafički će se prikazati distanciranje pripadnika svake etničke grupe prema drugim grupama. Najprije, u grafikonu 13, prikazujemo stepen distanciranja Crnogoraca u odnosu na sve ostale grupe. Podaci ukazuju da se Crnogorci u veoma maloj mjeri distanciraju u odnosu na Srbe, iliti tačnije, Crnogorci gotovo da nimalo ne iskazuju distancu prema Srbima. Ukoliko se pogleda tabela ukupnog međuetničkog distanciranja, može se vidjeti da je najosjetljiviji ajetem „da ima rukovodeći položaj u mojoj državi“, što će reći da najvećim dijelom i ova minimalna distanca koju iskazuju Crnogorci prema Srbima, u suštini, nije etnička već je politička. Najveći stepen distanciranja Crnogorci iskazuju prema Romima, značajno niže prema Albancima, te još niže prema Hrvatima. Pripadnici ove etničke grupacije iskazuju najniži nivo distanciranja (osim kada je riječ prema Srbima) u odnosu na Bošnjake odnosno Muslimane.

Grafikon 13: Distanca koju iskazuju Crnogorci prema pripadnicima svih ostalih grupa

U grafikonu 14 dat je prikaz distanciranja Srba u odnosu na pripadnike svih ostalih etničkih grupacija. Jednako, kao što smo izmjerili da gotovo da nema distance koju iskazuju Crnogorci prema Srbima, važi i obrnuto, tj. Srbi gotovo da nemaju distancu prema Crnogorcima. Opet, kao i u prethodnom slučaju, najosjetljiviji ajetem je „da ima rukovodeći položaj u mojoj državi“. Drugim riječima, i distanca koju iskazuju Srbi prema Crnogorcima, u najvećoj je mjeri politička, a ne etnička. No, Srbi iskazuju, komparativno, značajno viši nivo distanciranja u odnosu na pripadnike ostalih etničkih grupacija u poređenju sa Crnogorcima. Najveći stepen distanciranja oni koji se etnički izjašnjavaju kao Srbi iskazuju prema Albancima, a zatim prema Romima. No, visoke vrijednosti mjerimo i kada je riječ o distanciranju prema Hrvatima, a nešto niže, iako još uvek komparativno visoke, kada je riječ o distanciranju prema Bošnjacima i Muslimanima.

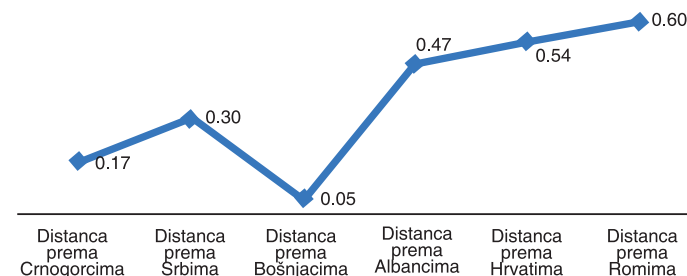
Grafikon 14: Distanca koju iskazuju Srbi prema pripadnicima svih ostalih grupa

U grafikonu 15, prikazujemo evidenciju koja ukazuje na stepen distanciranja koji iskazuju Bošnjaci u odnosu na pripadnike svih ostalih etničkih grupa. Najprije, podaci ukazuju da gotovo nema distance između Bošnjaka i Muslimana, što je razumljivo imajući u vidu da je etnički ovdje riječ o jednoj istoj grupi. Bošnjaci najveći stepen distanciranja iskazuju u odnosu na Rome, a zatim u odnosu na Albance, te u odnosu na Hrvate. Distanca koju iskazuju Bošnjaci u odnosu na Srbe, značajno je niža, a još je niža distanca u odnosu na Crnogorce.

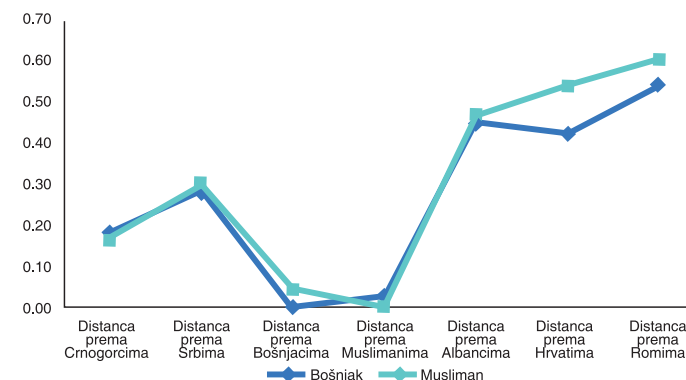
Grafikon 15: Distanca koju iskazuju Bošnjaci prema pripadnicima svih ostalih grupa

Rezultati mjerenja distance koju iskazuju Muslimani prema pripadnicima svih ostalih grupa gotovo je identična, kao i kada je riječ distanci koju iskazuju Bošnjaci. Opet, razlog je taj što je ovdje riječ o etnički identičnoj grupi (grafikon 16). Dakle, najviši stepen distanciranja je u odnosu na Rome, zatim slijede Hrvati, te Albanci, dok je distanca značajno niža prema Srbima, a najniža

prema Crnogorcima. Jednako kao što gotovo nimalo Bošnjaci ne iskazuju distancu prema Muslimanima, važi i obrnuto, gotovo da nemamo distancu Muslimana prema Bošnjacima.

Grafikon 16: Distanca koju iskazuju Muslimani prema pripadnicima svih ostalih grupa

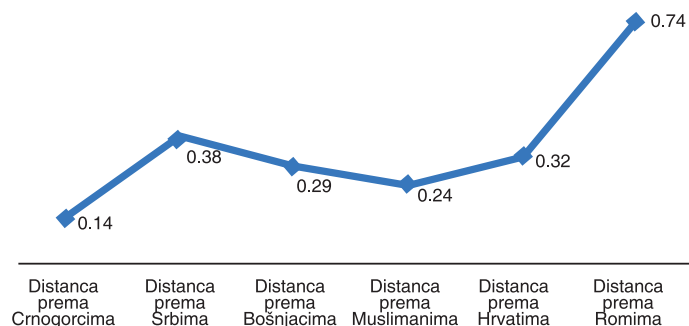
Kao prikaz koji ukazuje da način na koji se Bošnjaci distanciraju u odnosu na ostale etničke grupe jeste gotovo identičan referentom distanciranja Muslimana, prikazujemo na grafikonu 16.1. Jedina razlika, u ovom pogledu koju smo identifikovali, jeste distanciranje u odnosu na Hrvate.

Grafikon 16.1: Distanca koju iskazuju Muslimani nasuprot one koju Bošnjaci iskazuju prema pripadnicima svih ostalih grupa

Albanci najveći stepen distanciranja iskazuju prema Romima (grafikon 17). Distanca je značajno niža u odnosu na pripadnike svih ostalih grupa. Komparativno, nakon distance prema Romima, najviši stepen distanciranja

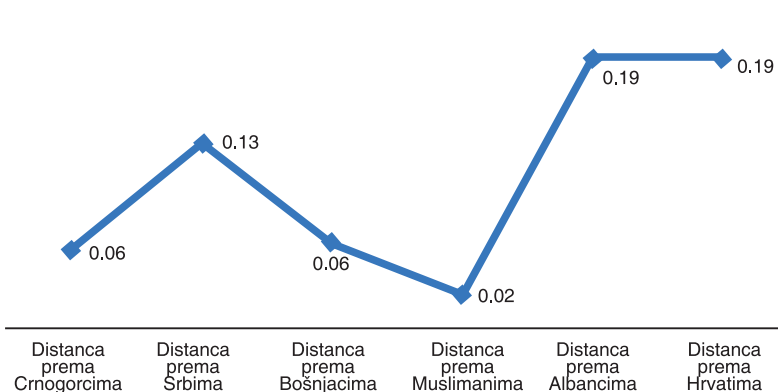
Albanci iskazuju prema Srbima, te prema Bošnjacima i Muslimanima, a najniži stepen distanciranja pripadnici ove etničke grupacije iskazuju prema Crnogorcima.

Grafikon 17: Distanca koju iskazuju Albanci prema pripadnicima svih ostalih grupa

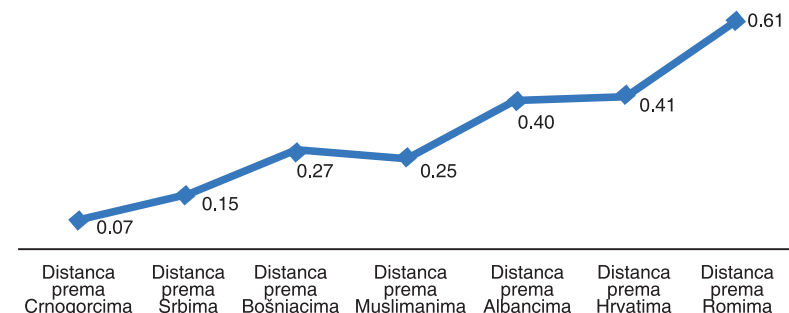
Konačno, po prvi put smo u istraživanju imali dovoljan broj Roma, što nam omogućava da mjerimo stepen distanciranja pripadnika ove etničke zajednice prema svim drugim etničkim grupama (Grafikon 18). Podaci su indikativni i oni ukazuju da se Romi u najvećem stepenu distanciraju prema Hrvatima i Albancima. Zatim, slijedi distanca prema Srbima, dok je distanca prema Crnogorcima i Bošnjacima veoma niska, dok prema Muslimanima gotovo da nema distance.

Grafikon 18: Distanca koju iskazuju Romi prema pripadnicima svih ostalih grupa

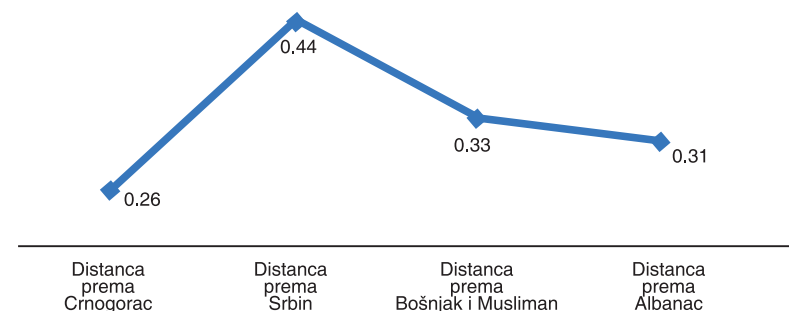
Konačno, na osnovu svih vrijednosti možemo mjeriti ukupnu distancu koja se iskazuje prema pripadnicima svih etničkih grupacija (Grafikon 19). Podaci ukazuju da je najveći stepen ukupnog etničkog distanciranja prema Romima, zatim prema Hrvatima i Albancima, te prema Bošnjacima i Muslimanima, a na kraju prema Srbima i Crnogorcima.

Grafikon 19: Ukupna distanca prema svim etničkim grupacijama

Kada se upoređi stepen distanciranja pripadnika različitih etničkih grupacija, u 2019. godini najveći stepen distanciranja iskazuju Srbi, slijede Bošnjaci i Muslimani, te Albanci, a najniži stepen distanciranja u odnosu na ostale mjerimo kod Crnogoraca (grafikon 20).

Grafikon 20: Ukupno distanciranje od strane pripadnika svih etničkih grupacija²

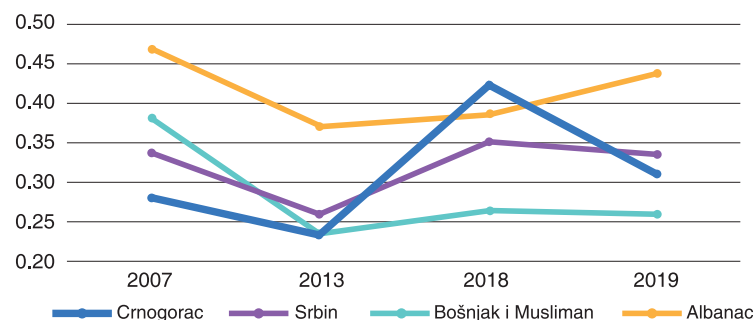

Nadalje, formirali smo podatke koji ukazuju na promjene u međuetničkom distanciranju u četiri talasa istraživanja (grafikon 21). Podaci ukazuju da je,

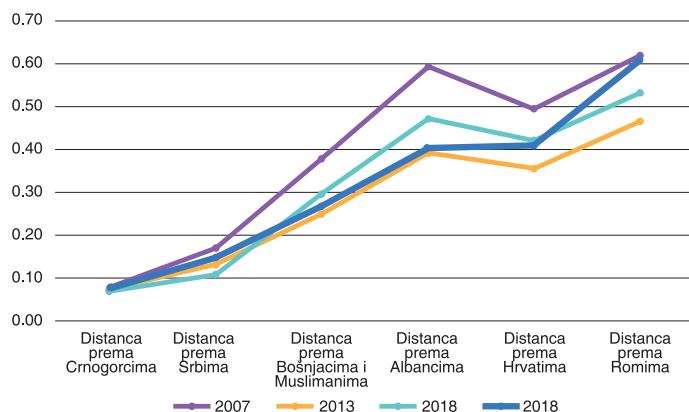
² Bošnjaci i Muslimani su na ovom grafikonu predstavljeni spojeno, jer je gotovo identičan nivo distanciranja odnosno ne postoje značajne statističke razlike među njima.

generalno, stepen distanciranja 2007. godine bio veoma visok, te da se vremenom smanjivao. No, možemo uočiti da je, sa izuzetkom 2018. godine, generalno stepen distanciranja koji Srbi iskazuju u odnosu na sve ostale grupe najviši. Konačno, 2018. godine, najviši stepen distanciranja iskazivali su Albanci, da bi se stepen distanciranja koji iskazuju pripadnici ove etničke grupacije značajno opao u poslednjem istraživanju.

Grafikon 21: Ukupno međuetničko distanciranje od strane pripadnika svih etničkih grupacija – Trend³

Grafikon 22: Ukupna etnička distanca – trend⁴

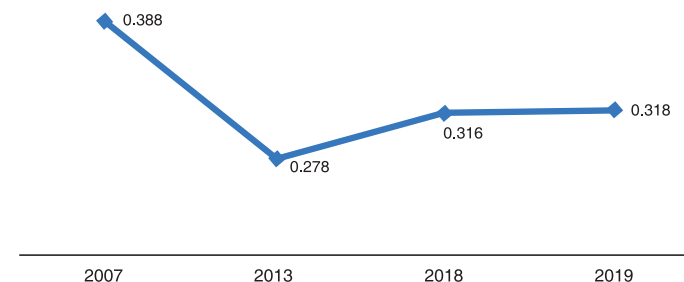
Na kraju, prilažemo podatak o trendu međuetničke distance na nivou čitavog uzorka za sve periode prema svim grupama (grafikon 22). Podaci ukazuju da je

³ Bošnjaci i Muslimani su na ovom grafikonu predstavljeni spojeno, jer je gotovo identičan nivo distanciranja odnosno ne postoje značajne statističke razlike među njima.

⁴ Bošnjaci i Muslimani su na ovom grafikonu predstavljeni spojeno, jer je gotovo identičan nivo distanciranja odnosno ne postoje značajne statističke razlike među njima.

distanca 2007. godine bila na najvišem nivou. Zatim je uslijedio značajan pad 2013. godine, da bi uslijedio rast 2018. godine; da bi, konačno, distanca koju mjerimo poslednjim istraživanjem (2019. godine), bila na gotovo istom nivou kao prethodne godine. Ove podatke, na kraju prikazujemo kao kumulativne po godinama u grafikonu 23.

Grafikon 23: Ukupna distanca – trend

Marëdhëniet ndëretnike dhe distanca etnike në Mal të Zi

Crna Gora
Ministarstvo za ljudska
i manjinska prava

Qershor 2019

© Centar za demokratiju i ljudska prava (CEDEM)

Botues:

Centar za demokratiju i ljudska prava – CEDEM (www.cedem.me)

Per botuësin:

Milena Bešić

Autor:

prof. dr Miloš Bešić

Përkthim:

Griselda Pejović

Dizajn,grafika dhe shtampim:

Marko Mihailović, M studio doo, Podgorica

Tirazh:

100 kopje

Crna Gora
Ministarstvo za ljudska
i manjinska prava

Pikëpamjet e shprehura në këtë publikim janë përgjegjësia e vetme e CEDEM dhe ato pikëpamje nuk pasqyrojnë domosdoshmërisht pikëpamjet e Ministrisë për të Drejtat e Njeriut dhe të Pakicave.

PËRMBAJTJA

RISHIKIMI I GRAFIKËVE.....	28
RISHIKIMI I ETABELAVE.....	29
HYRJE	31
Ushtrimi i të drejtave të minoriteteve dhe bashkësive të tjera minoritare	35
Besimi tek institucionet dhe vlersimi i punës së Keshillit të minoriteteve dhe bashkësive të tjera minoritare	38
Vlerësimi i punës së Ministrisë dhe Këshillit të minoriteteve si dhe bashkësive të tjera minoritare	41
Matja e distancës etnike	45

RISHIKIMI I GRAFIKËVE

Grafiku 1: Struktura socio-demografike i të anketuarëve (%)	33
Grafiku 2: Struktura etnike modeli- N.....	34
Grafiku 3: Të drejtat e minoriteteve dhe bashkësive të tjera minoritare respektohen kryesisht dhe plotësisht (%)	35
Grafiku 4: E drejta minoritare dhe bashkësive të tjera minoritare respektohen plotësisht dhe kryesisht (%) - krahasimi ndërmjet viteve 2018- 2019	36
Grafiku 5: Përqindja e vlerës mesatare të respektimit i të gjitha të drejtave nga ana e anëtarëve të grupeve të ndryshme etnike (%).....	37
Grafiku 6: Besimi ne institucione-(%) SUM besimi i madh dhe kryesisht.....	38
Grafiku 7: Besimi ne institucione -Trend (%).....	39
Grafiku 8: Besimi ne institucione sipas kategorive (%)	40
Grafiku 9: Si do ta vlerësonit punën totale të Ministrise për të drejtat e njeriut dhe minoriteteve kur bëhet fjalë për mbrojtjen e minoriteteve dhe bashkësive të tjera minoritare?	41
Grafiku 10: Vlerësimi i punës së Ministrisë të të drejtave të njeriut dhe minoriteteve kur bëhet fjalë për mbrojtjen e të drejtave të minoriteteve dhe bashkësive të tjera minoritare (%).....	42
Grafiku 11: Vlerësimi i Këshillit të minoriteteve dhe bashkësive të tjera minoritare -% kontributi i madh dhe domethënës.....	42
Grafiku 12: Paraqitja e vlerave krahasuse të këshillit e shprehur në (%) kontributi i madh dhe domethënës për vitet 2018- 2019.....	43
Tabela 3: Vlerësimi i Këshillit të minoriteteve dhe bashkësive të tjera minoritare nga entiteti (%) -- % i madh dhe domethënës kontributi.....	44
Grafiku 13: Distanca që tregojnë Malazezët kundrejt gjithë anëtarëve të tjerë.....	47
Grafiku 14: Distanca që tregojnë Serbët kundrejt gjithë anëtarëve të grupeve të tjera ...	48
Grafiku 15: Distanca që tregojnë Boshnjakët kundrejt gjithë anëtarëve të grupeve të tjera.....	48
Grafiku 16: Distanca që tregojnë Myslimanët kundrejt gjithë anëtarëve të grupeve të tjera	49
Grafiku 16.1: Distanca që tregojnë Myslimanët në krahasim me ato që tregojnë Boshnjakët ndaj anëtarëve të grupeve të tjera.....	49
Grafiku 17: Distanca që tregojnë Shqiptarët kundrejt gjithë anëtarëve të grupeve të tjera.....	50
Grafiku 18: Distanca që tregojnë Romët kundrejt gjithë anëtarëve të grupeve tjera.....	50
Grafikon 19: Distanca totale kundrejt gjithë grupeve etnike.....	51
Grafiku 20: Distanca totale nga ana e të gjithë anëtarëve të grupeve etnike	51
Grafiku 21: Distanca totale ndëretnike nga ana e të gjithë anëtarëve të grupeve etnike-Trend	52
Grafiku 22: Distanca totale etnike - trend	52
Grafiku 23: Distanca totale - Trend	53

RISHIKIMI I ETABELAVE

Tabela 1: Te drejtat e minoriteteve dhe bashkësive të tjera minoritare plotësisht dhe kryesisht (%) - nga ana e anëtarëve të grupeve të ndryshme etnike.....	37
Tabela 2: Besimi në institucione- Krahasimi ndërmjet anëtarëve të grupeve kryesore etnike	40
Tabela 3: Vlerësimi i Këshillit të minoriteteve dhe bashkësive të tjera minoritare nga entiteti (%) -- % i madh dhe domethënës kontributi.....	44
Tabela 4: Distanca nderetnike sipas ajteve/marëdhënieve	46

HYRJJE

Shoqëria multi-etnike është e ndjeshme, veçanërisht nga çështjet dhe marrëdhëniet etnike. Kur bëhet fjalë për Malin e Zi, shkalla e ndjeshmërisë është shumë domethënëse, duke pasur parasysh faktin që Mali i Zi është një shoqëri shumë e shquar multi-etnike. Gjithashtu, Mali i Zi i krahasuar si shtet i vogël, identitetin e tij ai e ndan me shtetet e tjera të Rajonit të Ballkanit-hapsira ku në cilën çështjet dhe marrëdhëniet etnike në menyrë tradicionale ndikojnë në komplet jetën shoqërore dhe atë politike. Marrëdhëniet etnike në çdo shtet të Ballkanit, veçanërisht në Mal të Zi, në përmasa të mëdha janë të shqetësuar jo vetëm për marrëdhëniet ndërmjet grupeve të përbashkëta etnike, edhe për marrëdhëniet ndëretnike në gjithë rajonin. Kjo vlen, gjithsesi, kur bëhet fjalë për marrëdhëniet ndërmjet shteteve në rajon, duke patur parasysh që në secilen prej këtyre shteteve një prej grupeve etnike është dominante dhe më e madhe në shtetin përkatës. Ngjarjet e viteve 90-të dhe reminishenca e këtyre ngjarjeve me qëllim ngritjen krijimin e shteteve të pavaruara, shkatërrimin e Jugosllavisë, e shoqëruar me luftë, krizën ekonomike, tranzicion, e më vonë me krizën e madhe botërore, potencialisht janë faktorët të cilët çojnë drejt etnicitetit, dhe referuar kësaj çojnë në joqëndrueshmërinë e grupeve të tjera për një kohë të gjatë. Gjithë këto procese imponojnë nevojë të jashtëzakonshme që marrëdhëniet ndërmjet grupeve etnike të analizohen sistematikisht dhe të ndiqen trendet të cilët tregojnë përmirësimin ose përkeqësimin e këtyre marrëdhënieve.

Ky është ekzaktësisht misioni dhe detyra të cilën CEDEM vendosi e zhvilloi menjëher pas shpalljes së pavarësisë së vendit. Ekzaktësisht, kërkimin e parë për distancat etnike CEDEM e realizoi në vitin 2007-të, pastaj në menyrë periodike ka publikuar kërkimet rreth distancës etnike me qëllimin e ndjekjes së trendeve. Përveç se kërkimit periodik për të cilat perdoren metodat e ndryshme shkencore për matjen e distancave etnike, vet shoqëria dhe gjëndja reale në politikë imponoi disa pyetje të reja, të cilat ishin objekt hulumtimi. Praktika politike në Malin e Zi është e mirëformuar nga marrëdhëniet etnike dhe për këtë arsye lindin strategjitë të cilat janë veçanërisht dedikuar pozicionit të minoriteteve dhe pakicave të tjera kombëtare. Përveç kësaj, vendimet politike krijuan forma të ndryshme etnike institucionale, veçanërisht për minoritetet. Kështu që, çdo minoritet dhe pakicat e tjera kombëtare kanë këshilltarët e tyre ose Këshillin i cili është i integruar në gjithë sistemin politik. Si rrjedhojë, CEDEM ka ndjekur vlerësimin e punës së këtyre Këshilleve nga shtetasit.

Kur bëhet fjalë për minoritetet dhe bashkësitë e tjera minoritare, pyetja kyçe është se në çfarë niveli ndodhet pavarësia në Malin e Zi. Në principet demokratike

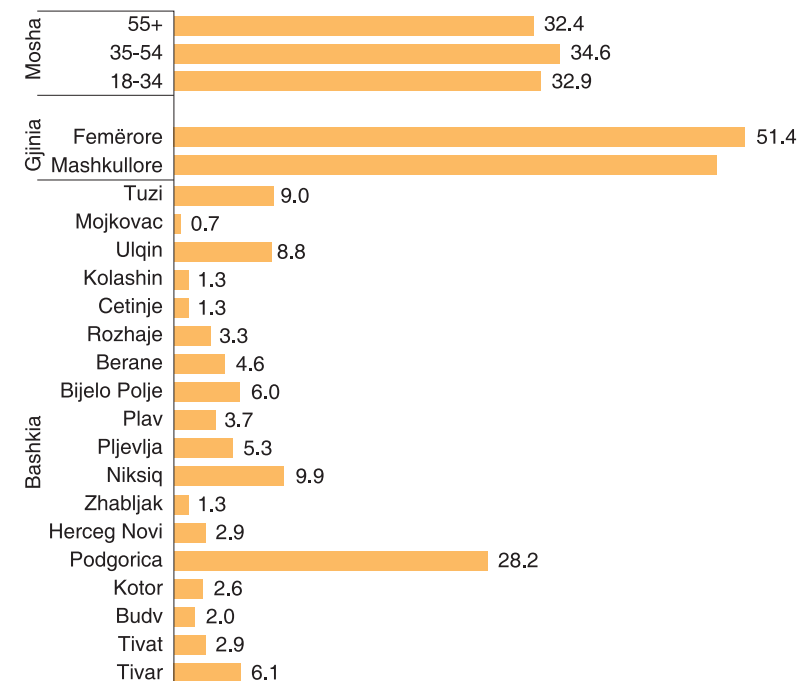
mundësohet për minoritetet dhe bashkësitë e tjera minoritare të krijojnë të drejtat e tyre. Për këtë në kërkimet e periudhës së me parshme identifikua të drejtat kryesore të minoriteteve dhe bashkësive të tjera minoritare dhe matëm se në çfarë niveli respektohen praktikisht në gjithë shoqërinë.

Domethënë më poshtë do paraqesim rezultatet e fundit të cilat i përkasin marrëdhënieve etnike, të drejtat e minoriteteve dhe bashkësive të tjera minoritare, si dhe përqindjet si rezultat i punës së personelit që meren me të drejtat e minoriteteve dhe bashkësive të tjera minoritare. Në situata të mundëshme, rezultatet e hulumtimit do ti shfaqim edhe në formën e trendeve në menyre për të parë ndryshimet që kanë ndodhur me kalimin e kohës.

Rreth Hulumtimit

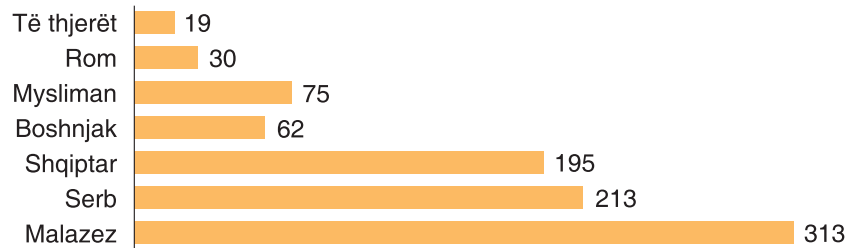
Hulumtimi u realizua në muajin Maj, viti 2019. Tre qëllimet themelore në të cilat u bazua janë: e para, të vlerësohet shkalla e respektimit të të drejtave themelore të minoriteteve dhe bashkësive të tjera minoritare; e dyta, të vlerësohet puna efektive e Këshillit të minoriteteve dhe bashkësive të tjera minoritare; e treta, të matet distanca etnikeKompleksiteti i qëllimeve imponon strategji specifike për marrjen e mostrave. Domethënë, më parë krijuam dhe relizua kampionin përfaqësues për gjithë popullatën e Malit të Zi, pas kësaj si rezultat i kësaj morëm në konsideratë anëtarët e grupeve të veçanta etnike(Shqiptarët dhe Romët). Mostra përfaqësuese ishte e nevojshme për të arritur dy qëllimet e përmendura më sipër, ndërkohë që është dhënë numri i të anketuarëve Shqiptarë dhe Romë i cili ishte i nevojshëm për të patur përqindjen e saktë për vlerësimin e distancës etnike. Në total në hulumtim u përfshin 909 anketues nga 17 bashki në Mal të Zi. Poststratifikimi është bërë në bazë të gjinisë, viteve dhe përkatësisë etnike. Mostra sipas kategorive kryesore sociodemografike është paraqitur në grafikun numër 1.

Grafiku 1: Struktura socio-demografike i të anketuarëve (%)

Kur bëhet fjalë për strukturën nacionale, siç edhe e përmendëm, kemi bërë “oversampling” me qëllimin e matjeve preçize të distancës etnike. Struktura e mostrës sipas përkatësisë etnike është paraqitur në grafikun 2.

Grafiku 2: Struktura etnike modeli- N⁵

Në analizë kemi përdorur mostër me peshë përfaqësuese kur bëhet fjalë për qëndrimet ndaj të drejtave të minoriteteve dhe bashkësive të tjera minoritare dhe vlersimit të këshillit të minoriteteve dhe bashkësive të tjera minoritare, ndërsa kur bëhet fjalë për distancën etnike përdorëm mostrën që u përforcua nga kategoritë etnike që kemi përmendur.

5 Në Mal të Zi, përqindja e qytetarëve që deklarohen si Kroat është 0.97%, kjo është arsyeja pse disa prej tyre janë proporcionale dhe të kampionuara. Pasi që vlefshmëria e sondazhit në nivelin Malazez varet nga përfaqësimi i kampionit, një numër kaq i vogël nuk lejon matjen e saktë të distancës etnike të cilët shfaqin anëtarët e këtij grupi ndaj grupeve të tjera. Për shkak të dhënave më sipër, është e mundur të matet vetëm distanca etnike e të gjithëve ndaj Kroatëve

Ushtrimi i të drejtave të minoriteteve dhe bashkësive të tjera minoritare

Me anë të hulumtimit arrijmë në përfundimin e një grupi të të drejtave të cilat minoritetet dhe bashkësitë e tjera minoritare duhet të ushtrojnë. Në dokumentat kryesore të rëndësishme të qeverisë, mbi të gjitha strategjitë politike të minoriteteve, përgjithësuam 10 të drejta kryesore të cilat ishin baza e hulumtimit. Në hulumtim, për secilën nga të drejtat, anketuesit u përgjigjën se në deri çfarë mase këto të drejta respektohen duke përdorur shkallën e vlersimit Likertovu me katër pika. Matja e rezultateve kryesore në nivelin e gjithë popullatës paraqitet në grafikun 3.

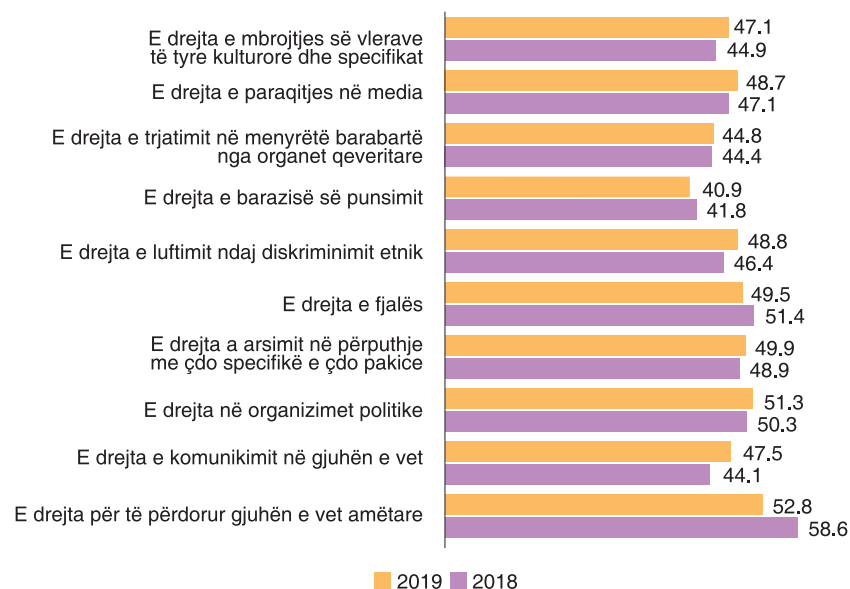
Grafiku 3: Të drejtat e minoriteteve dhe bashkësive të tjera minoritare respektohen kryesisht dhe plotësisht (%)

Të dhënat tregojnë ndryshime relativisht të vogla, kur bëhet fjalë për përqindjen e realizimit të të drejtave. Krahësimisht, janë në masën më të lartë, sipas vlersimit të qytetarëve, realizimi i të drejtave kur bëhet fjalë për përdorimin e përgjithshëm të gjuhës amëtare, ndërsa në masën më të vogël kur bëhet fjalë për të drejtën e punësimit të barabartë.

Për sa kohë, të dhënat krahasuese për përmbushjen e të drejtave i krahasojmë me analizat e referuara vitit 2018-të, atherë shohim ndryshimin gjatë grafikut 4. Edhe pse ndryshimet nuk janë veçanërisht të theksuara, të paktën mund të thuhet se vlersimi i shtetasve të Malit të Zi tregon se sa të drejtat e minoriteteve dhe bashkësive të tjera minoritare në një masë të vogël janë realizuar sesa ishte rasti i vitit 2018.

Grafiku 4: E drejta minoritare dhe bashkësive të tjera minoritare respektohen plotësisht dhe kryesisht (%) - krahasimi ndërmjet viteve 2018- 2019

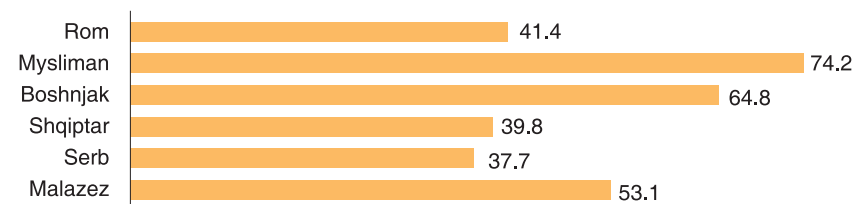
Sidoqoftë, të dhënat që kemi paraqitur i përkasin vlersimit i të gjithë ankëtarëve. Domethënë, ato janë ndërtuar në bazë të një kampioni përfaqësues të të gjithë qytetareve të Malit të Zi. Duhet patur parasysh se kur bëhet fjalë për të drejtat e minoriteteve dhe bashkësive të tjera etnike, e rëndësishme është pyetja se në çfarë mënyre të drejtat minoriteteve dhe bashkësive të tjera minoritare i vlersojnë vet anëtarët e grupeve etnike individuale. Këto të dhëna paraqiten në tabelen 1. Interesante është se Boshnjakët dhe Myslimanët vlersojnë në mënyrën më pozitive përmbushjen e të gjithë të drejtave, me tepër edhe në krahasim me malazezët. Vlerat për Serbët janë dukshëm më të ulëta sesa ato të matura tek malazezët, ndërsa kur bëhet fjalë për Romët, veçanërisht anëtarët e këtyre grupeve etnike vlerësuan negativisht të drejtën e përfshirjes në organizimet politike dhe të drejtën e luftimit kundër diskriminimit etnik.

Tabela 1: Te drejtat e minoriteteve dhe bashkësive të tjera minoritare plotësisht dhe kryesisht (%) -nga ana e anëtarëve të grupeve të ndryshme etnike

	E drejta për të përdorur gjuhën e vet amëtare	E drejta e komunikimit në gjuhën e vet	E drejta në organizimet politike	E drejta për arsim në përputhje me specifikat e çdo pakice.	E drejta e lirisë së fjalës	E drejta e luftimit ndaj diskriminimit etnik	E drejta e barazisë në punësim	E drejta e trajtimit në mënyrë të barabartë nga organet qeveritare	E drejta e paraqitjes në media	E drejta e mbrojtjes së vlerave të tyre kulturore dhe specifikat
Malazez	58.1	52.4	57.9	54.5	54.7	55.1	46.3	49.9	52.3	49.6
Serb	40.6	38.1	40.4	40.8	37.5	38.0	31.4	33.8	38.3	37.8
Shqiptar	41.0	37.9	41.4	39.4	45.8	38.1	32.9	37.6	42.5	41.8
Boshnjak	78.1	66.9	62.5	71.8	65.3	61.5	50.5	57.1	65.4	68.5
Mysliman	81.5	72.0	73.3	72.1	77.7	69.6	63.8	75.6	79.8	77.0
Rom	53.4	50.5	17.1	50.8	63.5	17.1	39.5	49.5	55.0	17.1

Më në fund, të gjitha vlerat e tabelës nr 1 i mbledhëm në formën e llogaritjes së përqindjes mesatare në respekt të të GJITHA të drejtave për ÇDO grup etnik. Faktikisht, në këtë mënyrë, morëm vlerën e arritjes e të gjithë të drejtave nga ana e të gjithë grupeve etnike. Të dhënat paraqiten në grafikun nr 5 dhe ato tregojnë se ata që deklarohen si Serb dhe Shqiptarë mendojnë se në masën më të madhe të mundshme të drejtat e minoriteteve dhe bashkësive të tjera minoritare nuk janë realizuar. Me një ndryshim të vogël i bashkangjiten anëtarët e grupeve romë, interesante është, ashtu siç e përmendëm edhe më sipër që Boshnjakët dhe veçanërisht Myslimanët vlersojnë se të drejtat e minoriteteve janë realizuar në masën më të lartë sesa e vlersojnë Malazezët.

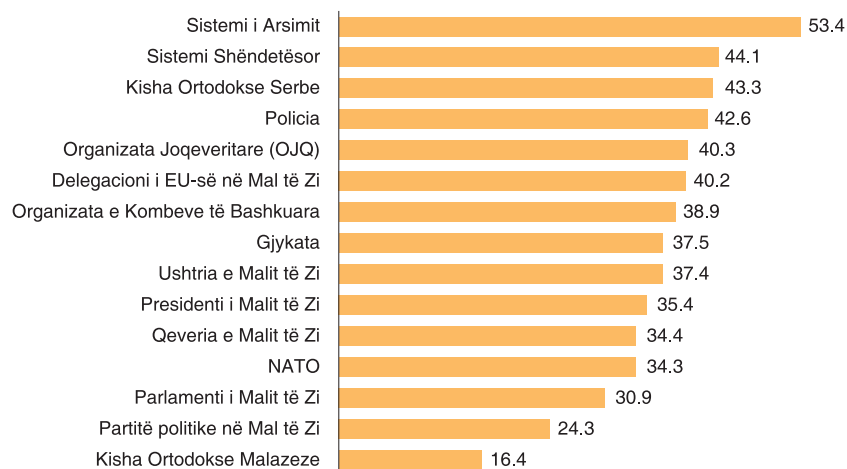
Grafiku 5: Përqindja e vlerës mesatare të respektimit i të gjitha të drejtave nga ana e anëtarëve të grupeve të ndryshme etnike (%)

Besimi tek institucionet dhe vlersimi i punës së Keshillit të minoriteteve dhe bashkësive të tjera minoritare

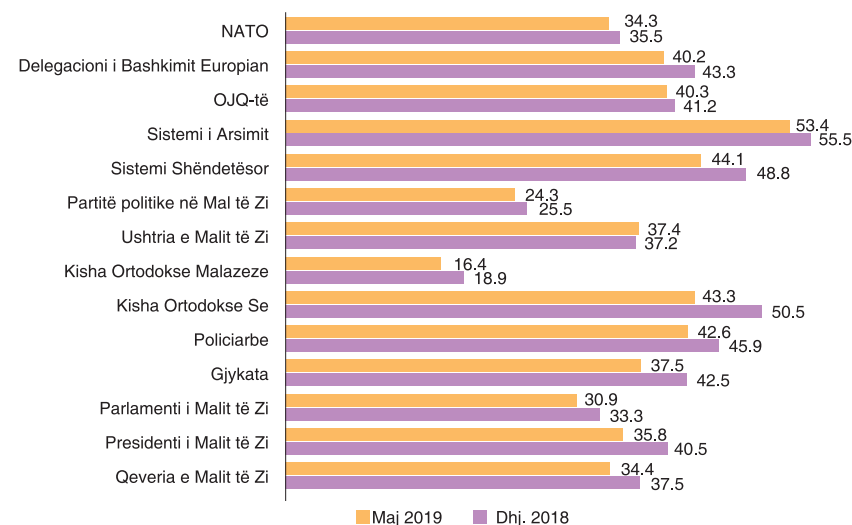
Në shoqërinë demokratike, institucionet luajnë rol mjaft të rëndësishëm kur bëhet fjalë për mbrojtjen e të drejtave të minoritetetve dhe bashkësive të tjera minoritare. Efekti i institucioneve mund të matet në mënyra të ndryshme por sigurisht një nga masat e rëndësishme të efektivitetit të tyre është besimi që qytetarët kanë në këto institucione. Teorikisht, kjo është gjithashtu një nga masat e kapitalit shoqëror në shoqëri. Prandaj në hulumtim ndërfutëm matjen e besimit në institucione. Tregues besimi në nivel varincë totale paraqitet në grafikun 6.

Grafiku 6: Besimi ne institucione-(%) SUM besimi i madh dhe kryesisht

Në mënyrë tradicionale, shkalla më e lartë të besimit e masim në sistemin e arsimit, në sistemin shëndetësor, Kishën Ortodokse Serbe dhe policia. Shkallë më të ulët të besimit e masim kur bëhet fjalë për Kishën Ortodokse Malazeze, partitë politike, Parlamentin e Malit të Zi. Në grafikun 7 tregohen matjet e vlerave të besimit në institucione kur të dhënat krahasohen me kerkimin e fundit të CEDEM, nga viti 2018-të. Edhe pse ndryshimet nuk janë të mëdha, përgjithësisht, sot masim një shkallë disi të ulët besimi në institucione sesa nga rasti i fundit i vitit të kaluar.

Grafiku 7: Besimi ne institucione -Trend (%)

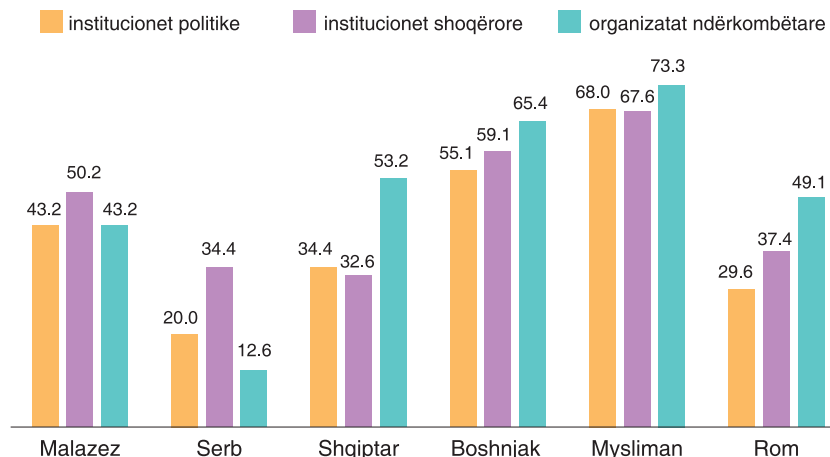

Nxjerrja në dritë qëllimet e hulumtimeve tona, besimi në institucione në nivelin total të popullatës vëhet më pak në dukje në krahasim me të dhënat e shkallës së besimit të cilat tregojnë anëtarët e grupeve të ndryshme etnike. Prandaj, analizuam me të drejtë besimin në institucione nga kjo pikëpamje, ndërsa të dhënat e matjeve dhe analizat i paraqesim në grafikun 8-të. Ndryshimet janë indikative, me qëllimin e shprehjes dhe kuptimin e tyre sintetik, në grafikun numër 8, tregohet vlera mesatare e besimit në institucionet të cilat janë të kategorizuara. Kategorizimi është bërë në atë menyrë, ku të gjithë institucionet i ndajmë në tre grupe: (1) institucionet politike (Parlamenti, Presidenti, Qeveria, policia, gjykata, ushtria) (2) institucionet shoqërore (shëndeti, arsimi, OJQ) dhe organizatat ndërkombëtare (Delegacioni BE, NATO dhe UN). Nga llogaritja për shkak të specifikave janë përjashtuar Kisha Ortodokse Serbe dhe Kisha Ortodokse Malazeze. Të dhënat tregojnë se minoritetet dhe bashkësitë e tjera minoritare kanë besim më të madh tek organizatat ndërkombëtare sesa në institucionet e Malit të Zi. Në përgjithësi, matjet e vlerave tregojnë se Boshnjakët dhe Myslimanët kanë shkallë të lartë besimi në të gjithë llojet e kategorive institucionale, kur krahasohet me grupet e tjera etnike, ndërsa nivel më të ulët kanë Romët. Serbët karakterizohen nga shkalla mjaft e ulët besimi, sidomos kur bëhet fjalë për organizatat ndërkombëtare, por edhe në institucionet politike në Mal të Zi.

Tabela 2: Besimi në institucione- Krahasimi ndërmjet anëtarëve të grupeve kryesore etnike

	Malazeze	Serb	Shqiptar	Boshnjak	Mysliman	Rom
Parlamenti	37.4	12.7	29.9	48.1	58.0	25.2
Presidenti	41.7	11.1	37.8	78.0	73.5	28.2
Qeveria	38.7	13.6	40.8	68.8	69.6	25.2
Policia	49.0	20.0	43.1	24.4	81.5	35.0
Gjykata	44.8	16.9	43.1	55.6	64.2	28.4
Arsimimi	59.4	40.4	23.9	64.8	79.9	35.5
Shëndeti	47.5	30.7	42.0	63.2	74.8	35.2
Partitë	28.9	11.0	15.3	40.8	48.0	25.5
Kisha Ortodokse Serbe	38.6	75.4	11.5	9.6	12.9	10.4
Kisha Ortodokse Malazeze	22.2	8.4	11.1	24.6	18.4	17.3
Ushtria	41.7	24.0	33.3	52.1	62.7	28.4
OJQ-të	44.6	32.2	32.0	49.2	48.0	41.4
Delegacioni i Bashkimikt European	47.6	15.3	48.6	63.0	75.4	44.4
NATO	37.3	7.1	62.8	71.5	73.0	51.5
Kombet e Bashkuara	44.6	15.3	48.2	61.7	71.5	51.5

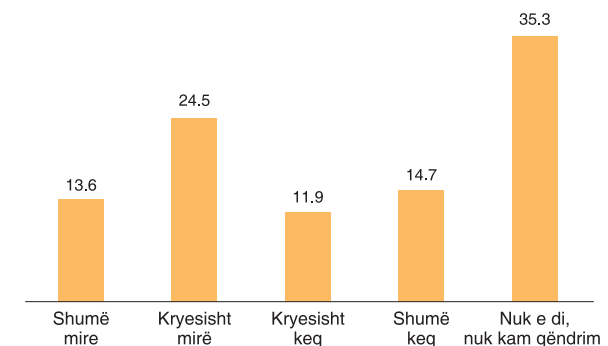
Grafiku 8: Besimi ne institucione sipas kategorive (%)

Vlerësimi i punës së Ministrisë dhe Këshillit të minoriteteve si dhe bashkësive të tjera minoritare

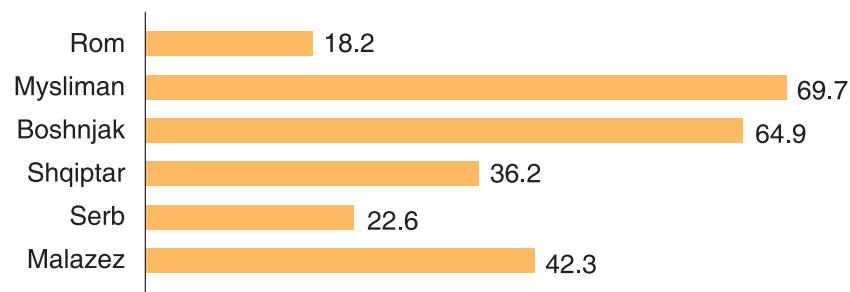
Ministria për të drejtat e njeriut dhe minoriteteve është adresa e parë insitucionale kur bëhet fjalë për të drejtat e minoriteteve dhe bashkësive të tjera minoritare. Prandaj gjatë hulumtimit anketuam vlerësimin e qytetarëve Malazezë, kur bëhet fjalë për vlerësimin e punës së kësaj ministrie. Rezultatet e matjeve paraqiten në grafikun 9. Të dhënat tregojnë se një numër i madh i të anketuarëve nuk është në gjëndje të vlersojnë punën e ministrisë, ndërsa nga ata që e vlerësuan, përqindja më e lartë (çdo i katërt i anketuar) shprehën se ministria punon kryesisht mire. Kumulativisht, më shumë se ¼ e të anketuarëve vlerësuan punën e ministrisë dobët ose shumë keq.

Grafiku 9: Si do ta vlerësonit punën totale të Ministrise për të drejtat e njeriut dhe minoriteteve kur bëhet fjalë për mbrojtjen e minoriteteve dhe bashkësive të tjera minoritare?

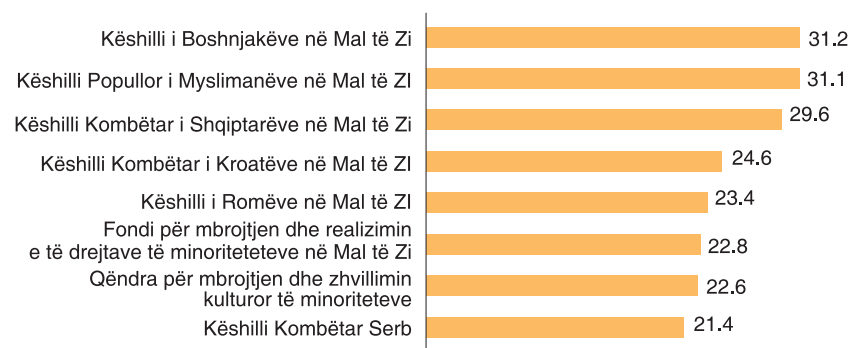
Sidoqoftë, si dhe në treguesit e mëparshëm, edhe në këtë drejtim indikativ është treguesi rreth asaj sesi puna e ministrisë, kur bëhet fjalë për mbrojtjen e minoriteteve dhe bashkësive të tjera minoritare, e vlersojnë anëtarët e grupeve të ndryshme etnike, veçanërisht minoritetet dhe bashkësitë e tjera minoritare, sesa nga të dhënat e shfaqura e cila vlen për varijansën totale. Prandaj, në Grafikun 10 paraqesim të dhëna analitike, më saktë përqindjen e anëtarëve të të gjitha grupeve kryesore etnike kur bëhet fjalë për vlerësimin e punës së ministrisë. Të dhënat tregojnë se Boshnjakët dhe Myslimanët vlersuan më mirë punën e ministrisë. Vlersimi është solid dhe kur bëhet fjalë për pjesën më të madhe të Malazëzëve, por nuk është e kënaqshme kur behet fjalë për vlersimin e Shqiptarëve. Më në fund, më shumë pakënaqësi kemi kur bëhet fjala për Serbët, dhe veçanërisht Romët. Domethëne, pjestarët e dy grupeve të fundit nacionale, veçanërisht janë të pakënaqur me punën e Ministrisë për të drejtat e njeriut dhe minoriteteve.

Grafiku 10: Vlerësimi i punës së Ministrisë të të drejtave të njeriut dhe minoriteteve kur bëhet fjalë për mbrojtjen e të drejtave të minoriteteve dhe bashkësive të tjera minoritare (%)

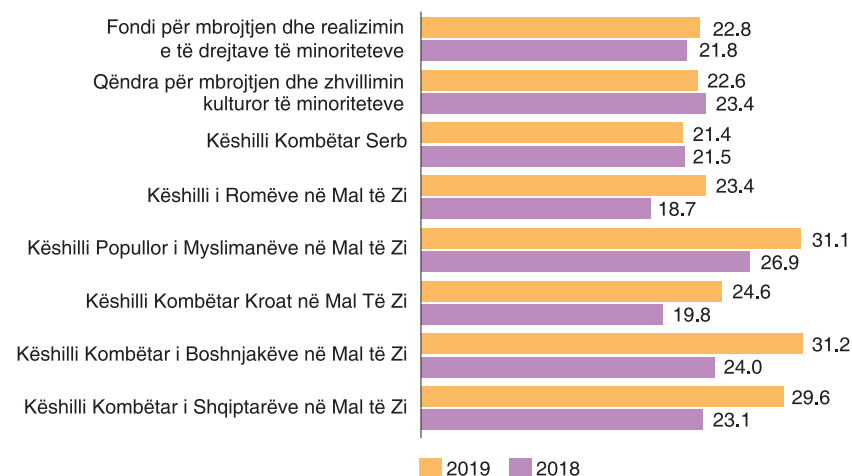
Në segmentin e radhes të hulumtimit, anketuesit vlerësuan punën e Këshillit të minoriteteve dhe bashkësive të tjera minoritare. Metodiskisht, për çdo këshill, ata vlerësuan kontributin që japin këto këshilla për mbrojtjen e të drejtave të minoriteteve dhe bashkësive të tjera minoritare. Në grafikun 11 tregohen të dhënat e vlerësimit të kontributit të të gjithë këshillave. Të dhënat vlejné për të gjithë popullatën dhe jepen sipas hierarkisë së shpeshësisë së përgjigjeve pozitive, ndërsa përqindjet paraqesin shumën e përgjigjeve ku këshilli ka kontributun me të madh dhe domethënë. Në nivelin e varijsës totale më mirë është vlersuar Këshilli i Boshnjakëve në Mal të Zi, si dhe Këshilli Popullor i Myslimanëve dhe Këshilli Kombëtar i Shqiptarëve.

Grafiku 11: Vlerësimi i Këshillit të minoriteteve dhe bashkësive të tjera minoritare -% kontributi i madh dhe domethënës

Vlerësimi i të gjithë këshillave po me të njëjtën metodologji e përfunduar në fund të vitit 2018-të, prandaj në grafikun 12 paraqesim të dhënat krahasuese në matjen vlerës së punës së këshillit për dy hulumtime. Të dhënat tregojnë në nivel të variancës totale, se puna e këshillave të të gjithë minoriteteve dhe bashkësive të tjera minoritare është e vlersuar më mirë këtë vit, sesa në rastin e fundit të vitit 2018-të. Nga ana tjetër, Këshilli Kombëtar Serb, Qendra për ruajtjen dhe zhvillimin kulturor të minoriteteve dhe Fondi për mbrojtjen dhe realizimin e të drejtave të minoriteteve në Mal të Zi janë vlersuar pothuajse njësoj, siç edhe ishte rasti i fundit në dhjetor të vitit 2018.

Grafiku 12: Paraqitja e vlerave krahasuese të këshillit e shprehur në (%) kontributi i madh dhe domethënës për vitet 2018- 2019

Duke patur parasysh se çdo këshill është menduar për të përfaqësuar intersat e veçantë të minoriteteve dhe bashkësive të tjera minoritare, informacioni që kemi paraqitur është më pak i rëndësishëm nga vlersimi që kanë anëtarët e cdo minoriteti dhe bashkësive të tjera minoritare ndaj Këshillit të “tyre”. Prandaj në tabelën numër 3 paraqiten vlerësimet e të gjithë këshillave nga krahu i të gjithë anëtarëve të grupeve etnike. Të dhënat tregojnë se Myslimanët vlersuan më mirë këshillin e “tyre” e më pas Boshnjakët të “tyren” Shqiptarët vlersuan relativisht lartë këshillin e “tyre” ndërkohë që Serbët dhe Romët vlersuan ulët punën e këshillit të tyre. Ne gjithashtu vërejmë se Myslimanët përveçse vlerësimit të lartë të këshillit të tyre, vlerësuan dhe Këshillin Boshnjak, por edhe Qendrën për mbrojtjen dhe zhvillimin kulturor të minoriteteve. Si përfundim, indikative është që Boshnjakët në mënyrë solide vlersuan Këshillin Popullor i Myslimanëve.

Tabela 3: Vlerësimi i Këshillit të minoriteteve dhe bashkësive të tjera minoritare nga entiteti (%) -- % i madh dhe domethënës kontributi

	Malazez	Serb	Shqiptar	Boshnjak	Mysliman	Rom
Këshilli Kombëtar i Shqiptarëve në Mal të Zi	31.8	24.9	40.3	25.7	42.2	17.3
Këshilli i Boshnjakëve në Mal të Zi	31.5	26.2	22.5	47.3	55.9	17.3
Këshilli Kombëtar Kroat në Mal të Zi	29.4	20.3	17.2	23.0	23.5	17.3
Këshilli Popullor i Myslimanëve në Mal të Zi	31.6	28.3	18.5	39.2	55.3	17.3
Këshilli i Romëve në Mal të Zi	28.2	16.2	16.0	19.8	30.2	25.2
Këshilli Kombëtar Serb	25.0	21.1	14.2	10.3	19.4	17.3
Qendra për ruajtjen dhe zhvillimin kulturor të minoriteteve	26.4	14.8	21.8	24.1	40.0	14.1
Fondi për mbrojtjen dhe realizimin e të drejtave minoritare	26.8	12.4	22.8	26.4	46.6	14.1

Matja e distancës etnike

Pjesa më e rëndësishme e këtij hulumtimi ishte dhe matja e distancës etnike. Matjen e parë që CEDEM realizoi për distancën etnike e kreu në vitin 2007, paskësaj tjetër e realizoi në vitin 2013, e më pas për të realizuar edhe dy- një në 2018 dhe e fundit ajo çka po prezantojmë tani. E thënë ndryshe, kemi përmbledhjen e distancës etnike në formë trendi që nga periudha kur u shpall pavarësia e Malit të Zi e deri më sot. Prandaj, si fillim do paraqesim rezultatet e matjes së distancës etnike nga hulumtimet e fundit, pas kësaj do të shfaqim të dhënat kryesore që i përkasin trendit të distancës etnike. Përndryshe, metodikisht matim distancën etnike, tradicionalisht me shkallën e distancës shoqërore Bogardusovom e cila, përveç 7 ajtemave autentike/marrëdhënieve autentike përfshin edhe dy të tjera të cilat në praktikën e kërkimit rezultuan të vlefshme. Përsëri, metoda e shkallës Bogardusova është shakalla Gutmanovog, domethënë tip kumulativ. Ajo shqyrton (jo)/dëshirën e vendosjes së marrëdhënieve të caktuara me anëtarët e grupeve të caktuara shoqërore, në situatën tonë konkrete grupet etnike. Marrëdhëniet jepen sipas hierarkisë, në mënyrë që çdo marrëdhënie tjetër të nënkuptojë shkallë më të lartë afërsie, si pasojë për çdo marrëdhënie të radhës pritet shkallë më e lartë distance.

Ajtemat/ marrëdhëniet që kemi përfshirë në hulumtim janë:

1. Që gjithmonë të jetojë në shtetin tim
2. Që të jetojë në fqinjësinë time (në të njëjtin pallat ose rrugë)
3. Që të kem bashkëpunor në punë
4. Që të jetë eprori im në punë
5. Që të jetë edukator i fëmijëve të mi
6. Që të shoqërohem me të dhe ta vizitoj
7. Që të ketë vend udhëheqës në shtetin tim
8. Që të jemi në faqefisni të largët përmes martesës me kushurinj
9. Që të jemi në faqefisni të afërt përmes martesës së vet ose martesës së fëmijëve

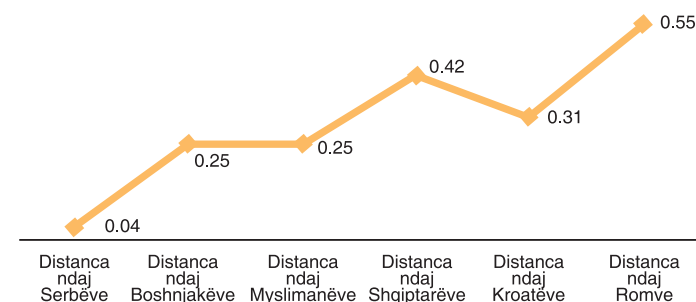
Tabela 4: Distanca nderetnike sipas ajtemeve/marëdhënieve

		Të jetojë në të njëjtin	Fqinj	Bashkëpunëtor në punë	Eproti në punë	Edukon fëmijët	Shoqërim dhe dedikim	Pozicioni drejtues në	Farefisnia e elargët	Farefisnia e afërt
Distanca ndaj Malazezëve	Serb	3.3%	2.8%	3.3%	4.7%	6.1%	3.8%	12.2%	6.6%	6.6%
	Shqiptar	2.2%	2.2%	5.9%	8.6%	12.4%	10.6%	10.8%	27.0%	45.4%
	Boshnjak	1.6%	0%	3.2%	11.3%	4.8%	3.2%	17.7%	51.6%	71.0%
	Mysliman	1.3%	1.3%	2.7%	5.3%	8.0%	2.7%	12.0%	50.7%	65.3%
Distanca ndaj Serbëve	Malazez	1.9%	1.3%	2.2%	3.8%	2.2%	1.0%	7.4%	5.4%	6.4%
	Shqiptar	14.6%	21.1%	21.1%	25.9%	33.5%	32.3%	34.1%	74.1%	91.9%
	Boshnjak	6.5%	8.1%	6.5%	29.0%	11.3%	11.3%	30.6%	62.9%	87.1%
	Mysliman	6.7%	8.0%	6.7%	14.7%	22.7%	5.3%	41.3%	80.0%	85.3%
Distanca ndaj Boshnjakëve	Malazez	8.7%	10.7%	10.1%	17.6%	17.3%	14.2%	29.0%	48.4%	66.3%
	Serb	23.1%	27.4%	27.8%	41.5%	41.0%	35.5%	61.1%	81.0%	91.0%
	Shqiptar	10.9%	10.9%	14.1%	18.5%	26.6%	26.1%	33.7%	55.1%	70.8%
	Mysliman	1.3%	1.3%	2.7%	5.3%	4.0%	1.3%	8.0%	6.7%	10.7%
Distanca ndaj Myslimanëve	Malazez	7.2%	10.1%	9.4%	16.9%	17.3%	13.6%	27.4%	49.2%	70.0%
	Serb	20.8%	25.5%	25.5%	38.7%	37.3%	31.6%	56.4%	81.5%	92.4%
	Shqiptar	7.0%	7.6%	9.7%	18.9%	21.1%	20.6%	24.9%	48.1%	59.5%
	Boshnjak	1.6%	1.6%	1.6%	3.2%	1.6%	1.6%	6.5%	6.5%	6.5%
Distanca ndaj Shqiptarëve	Malazez	21.7%	29.5%	26.9%	35.7%	39.0%	35.6%	46.8%	62.3%	80.5%
	Serb	49.1%	60.6%	58.7%	76.1%	76.5%	73.2%	84.0%	90.6%	95.8%
	Boshnjak	16.1%	29.0%	33.9%	48.4%	43.5%	43.5%	46.8%	64.5%	80.6%
	Mysliman	10.7%	25.3%	28.0%	41.3%	53.3%	38.7%	65.3%	76.0%	82.7%
Distanca ndaj Kroatëve	Malazez	16.5%	20.5%	20.5%	29.2%	30.5%	25.9%	38.3%	42.9%	55.5%
	Serb	42.9%	50.0%	51.4%	62.3%	62.7%	59.4%	75.9%	75.5%	84.9%
	Shqiptar	8.7%	10.3%	14.1%	23.6%	28.0%	27.3%	41.8%	61.9%	78.5%
	Boshnjak	8.1%	25.8%	27.4%	41.9%	43.5%	35.5%	41.9%	66.1%	88.7%
	Mysliman	25.3%	33.3%	33.3%	41.3%	58.7%	46.7%	73.3%	81.3%	90.7%
Distanca ndaj Romëve	Malazez	20.0%	39.0%	37.1%	54.5%	59.4%	53.9%	60.0%	80.0%	88.7%
	Serb	35.8%	58.8%	57.8%	76.3%	76.3%	74.9%	76.3%	90.5%	94.8%
	Shqiptar	35.3%	59.5%	64.2%	78.4%	81.1%	78.5%	83.2%	94.2%	94.2%
	Boshnjak	11.3%	24.2%	41.9%	58.1%	62.9%	54.8%	54.8%	85.5%	95.2%
	Mysliman	11.0%	38.4%	37.0%	54.8%	74.0%	57.5%	80.8%	91.8%	95.9%

Prandaj, për secilën nga marëdhëniet e dhëna anketuesit treguan nëse e/jo e dëshirueshme të realizosh marëdhëniet e përshkruara me anëtarët e grupeve të tjera etnike. Me qëllim tregimin e qartë të distancës, ne kemi formuar rezultatet që kanë një interval nga 0 (pa distancë) deri në 1 (distanca maksimale). Në këtë mënyrë, thjesht ndjekim shkallën e distancimit ndaj gjithë grupeve etnike, nga krahu i gjithë grupeve etnike, domethënë, në këtë mënyrë matet me saktësi dhe kumulativisht ndëretniciteti, si dhe distancën totale.

Me parë, në tabelen 4, tregojmë shkallën e distancës sipas të gjitha ajtemeve/marëdhënieve kundrejt gjithë grupeve etnike. Vlerat e matjeve mund të krahasohen në mënyrë individuale, në mënyrë sesi të përmbledhim analizat, grafiku do të paraqesë distancën e anëtarëve përkatës të grupeve etnike ndaj grupeve të tjera. Së pari, në grafikun 13, tregojmë shkallën e distancimit të malazezëve në krahasim me të gjitha grupet e tjera. Të dhënat tregojnë se malazezët distancohen në masën më të vogël në lidhje me Serbët, e thënë më saktë, Malazezët nuk tregojnë pothuajse fare distancë ndaj Serbëve. Nëse shikohet tabela e distancës totale ndëretnike, mund të shihet se ajtemi më i ndjeshëm është “që të ketë vendudhëheqës në shtetin tim” që do të thotë se në pjesën më të madhe edhe kjo distanca minimale që shfaqin Malazezët ndaj Serbëve në të vërtetë, nuk është etnike por politike. Shkallën më të lartë të distancimit Malazezët e shfaqin ndaj Romëve, dukshëm ulët ndaj Shqiptarëve, akoma më ulët ndaj Kroatëve. Anëtarët e këtyre grupeve etnike shfaqin nivel të ulët distance (përveç se kur bëhet fjalë ndaj Serbëve) në krahasim me Boshnjakët, Myslimanët.

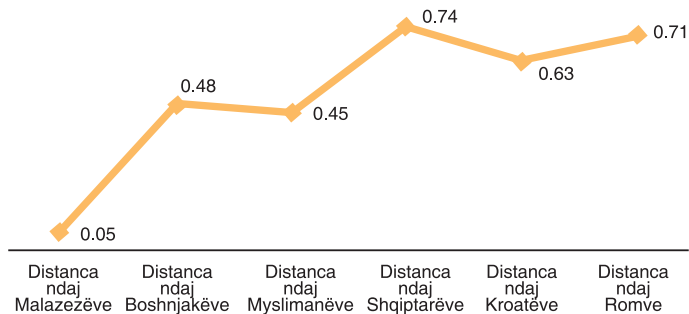
Grafiku 13: Distanca që tregojnë Malazezet kundrejt gjithë anëtarëve të tjerë

Në grafikun 14 jepet përmbledhja e distancës së Serbëve në marredhënie me anëtarët e grupeve të tjera etnike. Njësoj siç edhe matëm, nuk ka pothuajse fare distancë që tregojnë malazezët ndaj Serbëve, vlen e dhe e kundërta, etj. Serbët, nuk kanë pothuajse fare distancë ndaj malazezëve. Përsëri, siç edhe në rastin e mësipërm, ajtemi më delikat është „Që të ketë vendudhëheqës në vendin tim. E thënë ndryshe, dhe distanca të cilën Serbët tregojnë ndaj malazezëve, në maën më të latë është politike, dhe jo etnike. Sidoqoftë, Serbët tregojnë një nivel relativisht më të lartë krahasuar me anëtarët e grupeve të tjera etnike, në krahasim me malazezët. Shkallë më të lartë distancimi, ata të cilët deklarohen

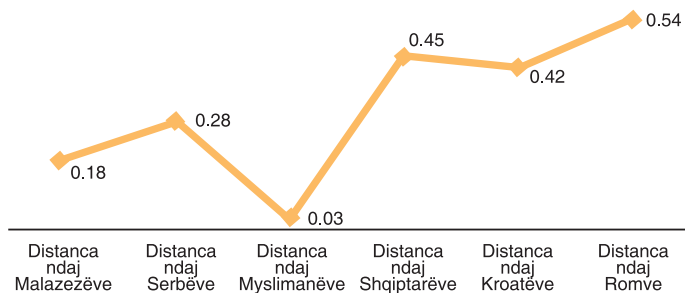
Serb e shfaqin ndaj Shqipëtarëve, e më pas ndaj Romëve. Megjithatë, vlerë të lartë matim edhe kur bëhet fjalë për distancën në lidhje me Kroatët, ndërsa diçka e ulët, edhe pse gjithmonë e krahasimisht e lartë, kur flasim për distancën etnike në lidhje me Boshnjakët dhe Myslimanët.

Grafiku 14: Distanca që tregojnë Serbët kundrejt gjithë anëtarëve të grupeve të tjera

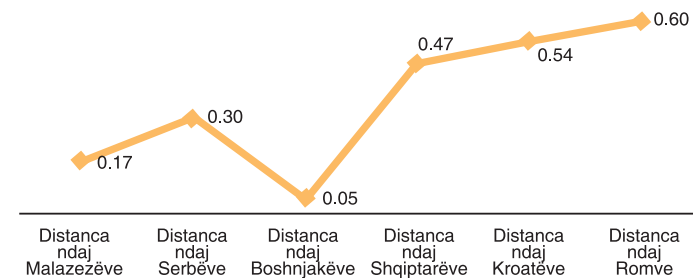
Në grafikun 15, shfaqim evidenca që tregojnë shkallën e distancimit të treguar nga Boshnjakët në lidhje me anëtarët e të gjitha grupeve të tjera etnike. Së pari, të dhënat tregojnë se pothuajse nuk ka distancë midis Boshnjakëve dhe Myslimanëve, që është e kuptueshme duke pasur parasysh se grupi etnik këtu është një dhe i njëjti. Boshnjakët shkallën më të madhe të distancimit e shfaqin në lidhje me Romët, pastaj me Shqiptarët dhe Kroatët. Distanca te cilët tregojnë Boshnjakët në lidhje me Serbët është dukshëm ulët, ndërsa akoma më e ulët distanca është në lidhje me Malazezët.

Grafiku 15: Distanca që tregojnë Boshnjakët kundrejt gjithë anëtarëve të grupeve të tjera

Rezultatet e matjes së distancës të cilët tregojnë Myslimanët ndaj anëtarëve e të gjitha grupeve të tjera pothuajse është identike, siç është edhe rasti për distancën që tregojnë Boshnjakët. Përsëri, arsyeja është që këtu bëhet fjalë për grupe të njëjta etnike (grafiku 16). Domethënë, shkalla më e lartë e distancës është ndaj Romëve, paskësaj vinë Kroatët, Shqiptarët, ndërkohë që distanca është dukshëm ulët ndaj Serbëve, ndërsa më e ulët ndaj Malazezëve. Ashtu, si pothuajse asnjë Boshnjak nuk tregon distancë ndaj Malazezëve, vlen edhe anasjelltas, pothuajse nuk kemi fare distancë të Myslimanëve ndaj Boshnjakëve.

Grafiku 16: Distanca që tregojnë Myslimanët kundrejt gjithë anëtarëve të grupeve të tjera

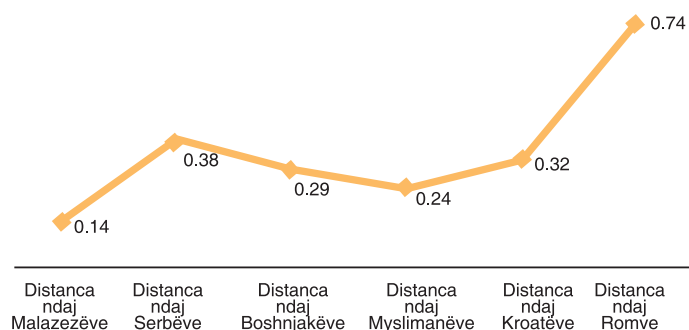
Si e dhënë e cila tregon mënyrën sesi Boshnjakët distancohen në marëdhënie me grupet e tjera etnike është pothuajse e njëjtë me referimin e distancës që kanë Myslimanët, paraqitet në grafikun 16.1. I vetmi ndryshim, në këtë drejtim të cilën identifikua, është distanca në lidhje me Kroatët.

Grafiku 16.1: Distanca që tregojnë Myslimanët në krahasim me ato që tregojnë Boshnjakët ndaj anëtarëve të grupeve të tjera

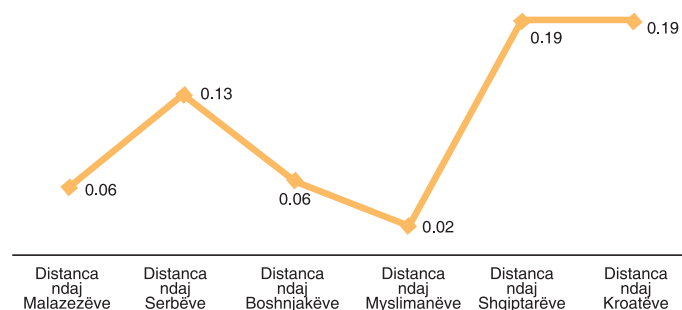
Shqiptarët, shkallën më të lartë të distancimit e tregojnë ndaj Romëve (grafiku 17). Distanca është dukshëm ulët në krahasim me anëtarët e grupeve të tjera. Krahasimisht, pas distancës ndaj Romëve, Shqiptarët tregojnë shkallë më të lartë distance ndaj Serbëve, ndaj Boshnjakëve dhe Myslimanëve, ndërsa shkallën më të ulët të distancimit anëtarët e këtyre grupeve etnike e tregojnë ndaj Malazezëve.

Grafiku 17: Distanca që tregojnë Shqiptarët kundrejt gjithë anëtarëve të grupeve të tjera

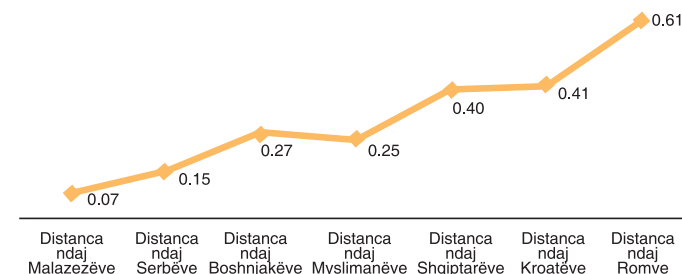
Me në fund, për herë të parë në hulumtim patëm numër të mjaftueshëm Romë, çka na mundësojnë të matim shkallën e distancimit të anëtarëve të këtyre grupeve etnike ndaj të gjithë grupeve të tjera etnike (grafiku 18). Të dhënat janë indikative dhe ato tregojnë se Romët në shkallën më të lartë distancohen ndaj Kroatëve dhe Shqipëtarëve. Pas kësaj, vjen distanca ndaj Serbëve, ndërkohë që distanca ndaj Malazezëve dhe Boshnjakëve është shumë e ulët, ndërsa ndaj Myslimanëve nuk ka pothuajse fare distancë.

Grafiku 18: Distanca që tregojnë Romët kundrejt gjithë anëtarëve të grupeve tjera

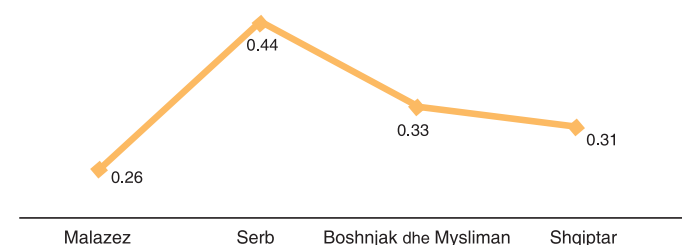
Më në fund, në baze të gjithë vlerave, mund të matim distancën totale e cila tregohet ndaj anëtarëve të gjithë grupeve etnike (grafiku 19). Të dhënat tregojnë që shkalla më e lartë e distancës totale etnike është ndaj Romëve, pasandaj ndaj Kroatëve, Shqiptarëve, si dhe ndaj Boshnjakëve dhe Myslimanëve, e në fund ndaj Serbëve dhe Malazezëve.

Grafikon 19: Distanca totale kundrejt gjithë grupeve etnike

Kur krahasojmë shkallën e distancës së anëtarëve të grupeve të ndryshme etnike, të vitit 2019, shkallë më të lartë distance tregojnë Serbët, pasandaj Boshnjakët dhe Myslimanët si dhe Shqiptarët, ndërsa shkallën më të lartë distancimi në krahasim me të tjerët e matim tek Malazezët (grafiku 20).

Grafiku 20: Distanca totale nga ana e të gjithë anëtarëve të grupeve etnike⁶

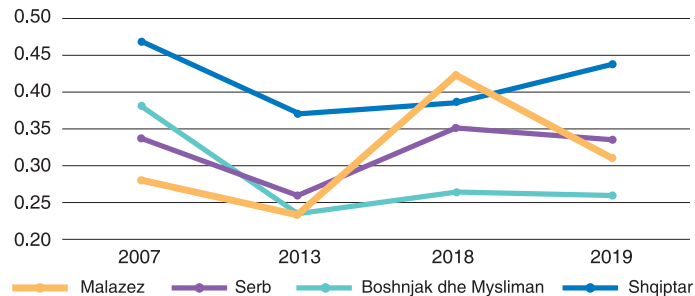

Për më tepër, formuam të dhëna që tregojnë ndryshime të distancës ndëretnike në katër vale hulumtimi (grafiku 21). Të dhënat në përgjithësi tregojnë se shkalla e distancimit në vitin 2007 ishte shumë e lartë, dhe me kalimin e kohës po zvogëlohej. Sidoqoftë mund të vërejmë se me përjashtim të vitit 2018-të shkalla e distancës që Serbët shfaqin në krahasim me gjithë grupet e tjera është

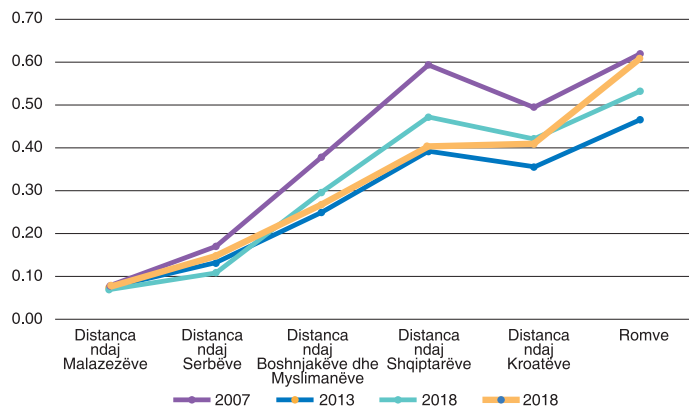
⁶ Boshnjakët dhe Myslimanët në këtë grafikë shfaqen të ndarë, sepse kanë pothuajse nivel të njëjtë distance, domethene nuk ka dallime domethënëse midis tyre.

më e larta. Më në fund, në vitin 2018-të, shkallë më të lartë distancimi treguan Shqiptarët, në mënyrë që shkalla e distancimit që shfaqin anëtarët e gjithë ketyre grupeve etnike ra në mënyrë të konsiderueshme në hulumtimin e fundit.

Grafiku 21: Distanca totale ndëretnike nga ana e të gjithë anëtarëve të grupeve etnike -Trend⁷

Grafiku 22: Distanca totale etnike - trend⁸

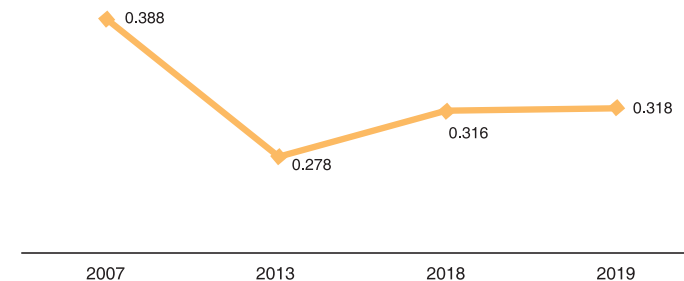
Si përfundim, ne ofrojmë të dhëna për trendin e distancës ndëretnike në nivelin e të gjithë mostrës për të gjitha periudhat sipas gjithë grupeve (grafiku 22). Të dhënat tregojnë që distanca në vitin 2007 ishte në nivelin më të lartë, pastaj pësoi rënie në vitin 2013, për tu pasuar me rritje në vitin 2018; pastaj, më në fund, distanca që kemi matur me sondazhin e fundit (viti 2019), ishte pak më

⁷ Boshnjakët dhe Myslimanët në këtë grafikë shfaqen të ndarë, sepse kanë pothuajse nivel të njëjtë distance, domethene nuk ka dallime domethënëse midis tyre.

⁸ Boshnjakët dhe Myslimanët në këtë grafikë shfaqen të ndarë, sepse kanë pothuajse nivel të njëjtë distance, domethene nuk ka dallime domethënëse midis tyre.

e ulët se vitin e kaluar. Keto të dhëna si përfundim i paraqesim si komulative sipas viteve në grafikun 23.

Grafiku 23: Distanca totale-Trend

Maškaretnikane relacie thaj etnikani distanca ani Crna Gora

Crna Gora
Ministarstvo za ljudska
i manjinska prava

Juno 2019.

© Centar za demokratiju i ljudska prava (CEDEM)

Editoro:

Centar za demokratiju i ljudska prava – CEDEM
(www.cedem.me)

Bašo Editoro:

Milena Bešić

Autoro:

prof. dr Miloš Bešić

Nakhavno:

Elvis Beriša

Dizajno, grafika thaj printipe:

Marko Mihailović, M studio doo, Podgorica

Gaćipe:

100 kotora

Crna Gora
Ministarstvo za ljudska
i manjinska prava

Gindipe mothavdine ande kaja publikacia numaj si holjardipe CEDEM-esko thaj naj refleksia pe gindipe e Ministeriumesko manušengere thaj minoritetenge hakajengo.

SAINĆARIPE

GRAFIKONENGO DIĆHIPE.....	58
TABELENGO DIĆHIPE.....	59
ANGLUNO LAV	61
Resipe hakajengo minoritetenge selengo thaj aver minoritetnikane nacionalno khedipa	65
Paćajpe ane institucije thaj bućikeripasko moll e minoritetnikane Konsilenge thaj aver minoritetnikane nacionalno khedipa	68
Bućikeripaski moll Ministeriumesko thaj minoritetnikane konsilenge thaj aver minoritetnikane nacionalno khedipe.....	71
Napi etnikane distancako.....	75

GRAFIKONENGO DIČHIPE

Grafikono 1: Sociodemografikani struktura e phucljengo (%).....	61
Grafikono 2: Etnikani struktura losardengo – N	62
Grafikono 3: Hakaja e minoritetenge selengo thaj aver minoritetnikane nacionalno khedipa pačoven sa thaj uglavnom (%)	63
Grafikono 4: Hakaja e minoritetenge selengo thaj aver minoritetnikane nacionalno khedipa pačoven sa thaj uglavnom (%)	64
- komparacia 2018. i 2019. berš.....	64
Grafikono 5: Maškarutno procentno mollipen e pačoveripasko SA hakajengo katar e averčhande etnikane grupacije (%)	65
Grafikono 6: Pačajpe ane institucije – (%) sum baro thaj uglavnom pačajpe.....	66
Grafikono 7: Pačajpe ane institucije – Trendo (%).....	67
Grafikono 8: Pačajpe ane institucije pe kategorije (%).....	68
Grafikono 9: Bučikeripasko moll e Ministeriumo manušenge thaj minoritetenge hakaja kana si o lav e arakhadimasko e minrotetenge selengo thaj aver minoritetnikane nacionalno khedipa.....	69
Grafikono 10: Bučikeripasko moll e Ministeriumo manušengere thaj minoritetenge hakaja kana si o lav e arakhadimasko e minrotetenge selengo thaj aver minoritetnikane naciona- lno khedipa - SUM % but lače thaj lače.....	70
Grafikono 11: Dindo moll e konsilengo minrotetenge selengo thaj aver minoritetnikane nacionalno khedipa - % baro thaj baro džanlipasko kontributo	70
Grafikono 12: Komparativnikano dikhlipe ko bučikeripasko moll e konsilengo ane % baro thaj baro džanlipasko kontributo e 2018. i 2019. beršenge	71
Tabela 3: Dindo moll e konsilengo minoritetenge selengo thaj aver minoritetnikane nacionalno khedipa palo etniciteto - baro thaj baro džanlipasko kontributo (%)	72
Grafikono 13: Distanca savi mothon e Crnogorcora pe sarsave peravne aver grupacijenge.....	75
Grafikono 14: Distanca savi mothon e Srbijancora pe sarsave peravne aver grupacijenge.....	76
Grafikono 15: Distanca savi mothoven e Bošnjakora pe sarsave peravne aver grupacijenge	76
Grafikono 16: Distanca savi mothoven e Muslimanora pe sarsave peravne aver grupacijenge..	77
Grafikono 16.1: Distanca savi mothoven e Muslimanora mamuj okolače savi e Bošnjakora mothoven pe sarsave peravne aver grupacijenge.....	77
Grafikono 17: Distanca savi mothoven e Albancora pe sarsave peravne aver grupacijenge.....	77
Grafikono 18: Distanca savi mothoven e Rroma pe sarsave peravne aver grupacijenge .	78
Grafikono 19: Sahni distanca pe sarsave etnikane grupacije	79
Grafikono 20: Sahni distanciripe kotar e sa peravne etnikanenge grupacije	79
Grafikono 21: Sahni maškaretnikano distanciripe kotar e peravne sa etnikane grupacije – Trendo	80
Grafikono 22: Sahni etnikani distanca – trendo	80
Grafikono 23: Sahni distanca – trendo.....	81

TABELENGO DIČHIPE

Tabela 1: Hakaja e minoritetenge selengo thaj aver minoritetnikane nacionalno khedipa pačoven sa thaj uglavno (%) - kotar e peravne averčhande etnikane grupacije.....	67
Tabela 2: Pačajpe ane institucije – Komparacia maškar e peravne klidarne etnikane grupaciengo (%)	70
Tabela 3: Dindo moll e konsilengo minoritetenge selengo thaj aver minoritetnikane nacionalno khedipa palo etniciteto - baro thaj baro džanlipasko kontributo (%)	74
Tabela 4: Maškar etnikano distanciripe pe sarsave relacie	76

ANGLUNO LAV

Multietnikano amalipe si hačardo pe etnikane phučljimatar thaj etnikane relacie. Kana si o lav ki Crna Gora, kava hačardipe si iradasa baro džanglipe, te ovel ki godi o fakto kaj i Crna Gora isi pobut multietnikano amalipe. Agja, i Crna Gora sar cikni phuv piro ideniteto ulavel aver e phuvenca ko Balkansko regiono – po thand pe savo e etnikane phučljimatar thaj etnikane relacie tradicionalno ladavdel sahani amalikano thaj politikano dživdipe. Etnikane relacie pe savore phuva ko Balkan, a ki Crna Gora posebno, u svakoj zemlji na Balkanu, ani bari napi isi ladavde na sade relacie maškar etnikane khedipa andral i phuv, numa maškaretnikane relacie pe soro regiono. Akava trajil, sasari, vi kana si o lav e relaciengo maškar e phuvendar ando regiono, sose an sa katar kala phuva isi dominantno jekh etnikani grupacia thaj majbutnikani ani dajaki phuv. Kerdipa katar e 90-što thaj liparipe katar kala kerdipa ano resipe biadhinala phuva uladimatar ani Jugoslavia, marimasa, ekonomsko krizasa, tranziciasa, a pale goda vi bare lumijakere krizasa, isi čačimata save šajin te anen di ki etnikani, vi ki sahani amalikani bisigurnipe lungo savxtuno. Sa akala procesija ciden trubujipe te čerelpe analiza pe relacie maškar etnikane grupaciengo thaj te astardon e trendora save mothoven pe lačhavipe ja bilačhavipe kale relaciengo. Akaja si dendi buči thaj e misia savi o CEDEM peste thovda thaj bajrarda palo nevardipe e phuvako biadhinalipe. Čači, CEDEM o angluno rodljaripe pe etnikani distanca čerda pe 2007. berš, a napal goda kerda periodično rodljimatar pe etnikani distanca savo resipe pulso te pratil e trendore. Osim kaj čerdile periodično rodljimatar save labarel relevantno sikavdini metodologija te čerolpe napi e etnikano distanciripesko, amalipaski thaj politikani čačipa ciden disave neve phučimatar save sesa subjekto ko rodljaripe. Politikani praksas ani Crna Gora si zurale formirine etnikane relacienca, thaj godolese si kerdine strategije save čhon sama pala pe situacija minoritetenge selengo thaj aver minoritetnikane nacionalno khedipa. Pale goda, politikane decizie čerde averčhandine forme ki institutucionalizaca etnikane, pala pe minoritetengo phuči. Agja avdive saresavo minoritetenge selengo thaj aver minoritetnikane nacionalno khedipa isi olen piro konsilo save isi čutine ano politikano sistemo. O CEDEM pratisarda vi bučikeripasko mol katar e publika palo minoritetengo konsilo.

Kana si o lav pe minoritetenge selengo thaj aver minoritetnikane nacionalno khedipa, baro phuči isi sode si ani nevardipani Crna Gora, pe demokratsko prinipora šajipe e minoritetenge selengo thaj aver minoritetnikane nacionalno khedipa te resaren pire hakaja.

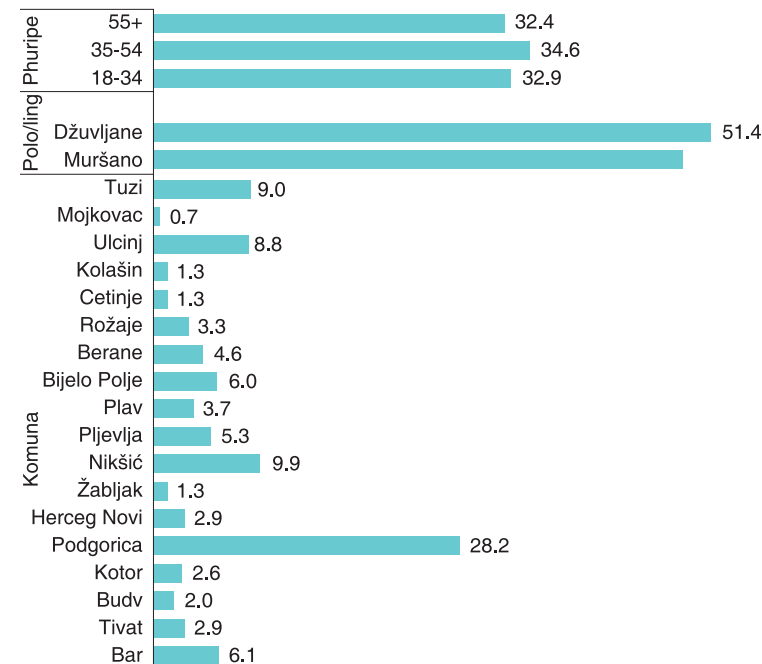
Godolese ane anglederutne rodljimatar arakhlam thaj sikavdam e klidarne hakaja minoritetenge selengo thaj aver minoritetnikane nacionalno khedipa thaj napisardam sode pačoven odola hakaja pe sahni amalipaski praksa.

Bistum, ane angle ka prezentuirina najneve cherdipe save isilen baro džanlipe pe etnikane relacie, hakaja minoritetenge selengo thaj aver minoritetnikane nacionalno khedipa, thaj vi efektivno mol e bućikeripasko e instituciengo save keren bući pe hakaja e minoritetenge selengo thaj aver minoritetnikane nacionalno khedipa. Ane situacie kana si gova šajipe, cherdipa e rodljimatar ka prezentuirina vi ani forma save si ano trendo, te šaj te dikha e paruvipe save ćerdile pe nakhlo vakti.

Rodljripestar

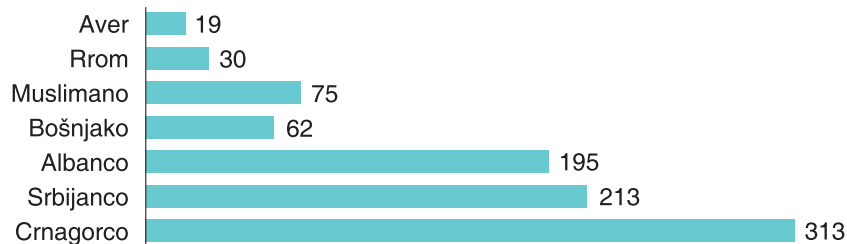
O rodljaripe si realizirime ano majo 2019. berš. Trin si fundavne resljarimatar save o rodljaripe čhuta, tha odola: angluno, te dinelpe mol sode pačovenpe e klidarne klidarne hakaja minoritetenge selengo thaj aver minoritetnikane nacionalno khedipa; o dujto, te dinelpe mol sode efektivno ćerol bući o Konsili e minoritetenge selengo thaj aver minoritetnikane nacionalno khedipa; thaj trinto, te crdelpe i etnikani distanca. Hamime e reljarimatengo thovdel vi pale pe strategije e losarimata. Majanglal ćerdam thaj realizirinisardam reprezentativno losarimo vašo sastutni populacia Crna Goraki, a napal goda ćerdam phevavne losaripe disave etnikane grupaciengo (Albancora thaj Rroma). Reprezentativno losarimo sa trubusardo te realizirinelpa anglune duj resipe ko rodljarimatar, a phevavutno numero phućljarengo katar i kategorija albancora thaj Rroma sasa trubusardo kaj te avol amen xoljariko mol vi napi pe etnikani distanca. Sahni astardam ano rodljimatar 909 phućlje kotar e 17 komune ani Crna Gora. Rindosaripe thaj sikljovipe isi ćerdo po polo, berša thaj etnikane pevavne. Dićhipe e losarimatengo pe klidarne sociodemografikane kategorije arakhelpe ano grafikono 1.

Grafikono 1: Sociodemografikani struktura e phućljengo (%)

Kana si o lav pe nacionalno struktura, sar kaj vačardam, ćerdam „oversampling“, kaj te resolpe čačo napi e etnikane distancako. I struktura e losardengo pe nacionalno peripe si mothodi ano grafikono 2.

Grafikono 2: Etnikani struktura losardengo – N⁹

Ani analiza si labardino trubutni balanca losardengo, kana si o nav e godjasko upral e minoritetenge selengo thaj aver minoritetnikane nacionalno khedipa thaj bućikeripasko moll e Konsilengo e minoritetenge selengo thaj aver minoritetnikane nacionalno khedipa, džikaj kana si o lav ko etnikani distancaciripasko si labardino o alosardine savo si „pozuralo“ etnikane kategorienca save lipardam anglal.

9 Ani Crna Gora o procento e dizutnengo save peske vačaren kaj si Hrvatora si 0,97%, godlese si kobor olendar proporcionalno alosardine. Godlese kaj o čačiše e rodljimatarengo ano Crna Gorako niveli adhinel kotar o trubutno alosarde, kagja cikno djindo ni mukhol čači napi etnikane distancako savi mothom e peravne kale etnikane grupaciake upral e aver. Godlese, sade si šajipe te ćerdol napi e etnikane distancako savorendar upral e Hrvatora.

Resipe hakajengo minoritetenge selengo thaj aver minoritetnikane nacionalno khedipa

Rodljimasa ćerdam i definicia pe disave hakaja save minoritetenge selengo thaj aver minoritetnikane nacionalno khedipa trubun te resen olen. Pe Radžikane lila, sar angluni i Strategia ke politike e minoritetengo, ćerdam produkto pe deš klidarne hakaja save sesa subjekto/šej amare rodljaripasko. Ano rodljaripe, sa e lipared hakajenge, e phućlje dinde dževapi kobor kala hakaja pačoven uzal labardine Liktereski ljestvica kaj te dendolpe mol. Fundavne rezultatija po nivelo ane soro populacia arakhadol ano grafikono 3.

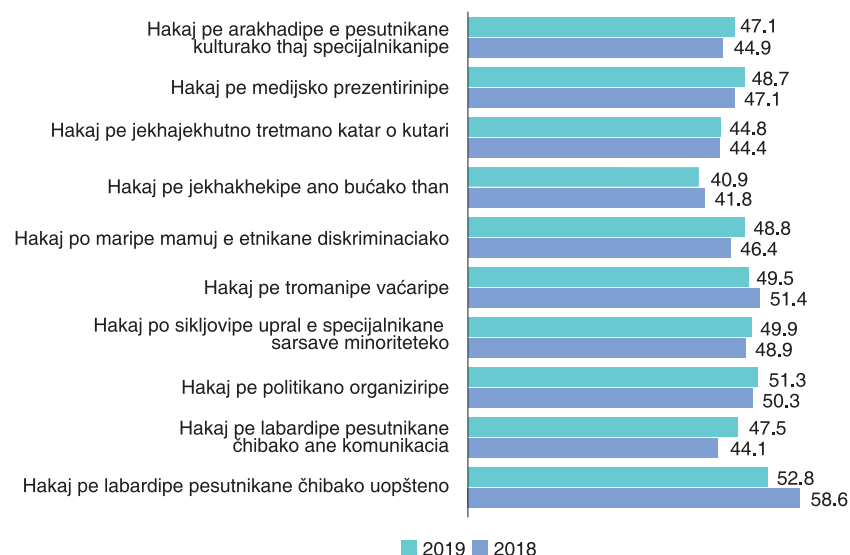
Grafikono 3: Hakaja e minoritetenge selengo thaj aver minoritetnikane nacionalno khedipa pačoven sa thaj uglavnom (%)

Informacie save mothon pe cikno uladipe, kana si o lav e dindo molesko po resipe e hakajengo. Komparativno, pe majbari napi, sar e dizutne dinde mol, si resine e hakaja kana si o lav po labaripe e dajake čhibake, džikaj pe majcikni napi kana si o lav jekhahjekhipasko bućidendipe.

Andegaći informacie resipasko e hakajengo thova ki komparacija e referentno rezultatija katar e 2018. berš, napal šaj te dikha o uladipe ko grafikono 4. Thaj uzal o ulavdipe naj baro, thaj pale šaj te phendolpe kaj e dizutne ani Crna Gora den mol kaj avdive si o resipe e hakajengo e minoritetenge selengo thaj aver minoritetnikane nacionalno khedipa pe zalaga cikni napi kotar kaj sa ano 2018. berš.

Grafikono 4: Hakaja e minoritetenge selengo thaj aver minoritetnikane nacionalno khedipa pačoven sa thaj uglavnom (%) - komparacia 2018. i 2019. berš

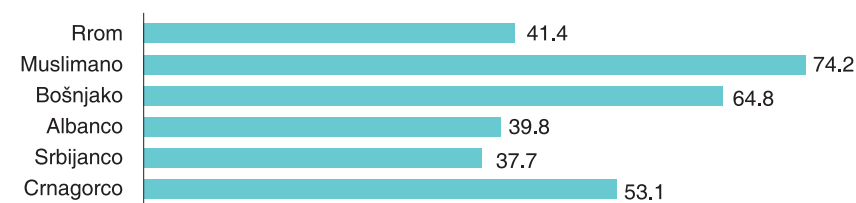
Ama, e informacije save mothodam astaren o mollipe sa e phučljengo. Bistum, von si lačharde pi baza e trubutne losardengo sa e dizutnengo ani Crna Gora. Odolese kaj si o lav e hakajengo minoritetenge selengo thaj aver minoritetnikane nacionalno khedipa, klidarno phučiپ si sar si dende moll e hakaja e minoritetenge selengo thaj aver minoritetnikane nacionalno khedipa katar e individualnikane etnikane grupacie. Akaja informacija arakhadol ani tabela 1. interesnikano si kaj e Bošnjakora thaj e Muslimanora den moll majpozitivno o resipe e hakajengo, so majbut vi katar e Crnogorcora. Mollipe e Srbijancorengo si pobut majxarne kotar kola so den e Crnogorcora, a kana si o lav e Rromendar, posebno negativno e peravne akale etnikane grupaciake dinde moll pe politikake organizacijaskas hakaja thaj hakaj po maripe mamuj etnikane diskriminaciake.

Tabela 1: Hakaja e minoritetenge selengo thaj aver minoritetnikane nacionalno khedipa pačoven sa thaj uglavno (%) - kotar e peravne averčhande etnikane grupacije

	Hakaj pe labardiپ pesutnikane čhibako uopšteno	Hakaj pe labardiپ pesutnikane čhibako ane komunikacia	Hakaj pe politikano organiziripe	Hakaj po sikljovipe upral e specijalnikane sarsave minoriteteko	Hakaj pe tromanipe vačaripe	Hakaj po maripe mamuj e etnikane diskriminaciako	Hakaj pe jekhahেকেপে ano bučako than	Hakaj pe jekhahekhuto tretmano katar o kutari	Hakaj pe medijsko prezentirinipe	Hakaj pe arakhadipe e pesutnikane kulturako thaj specijalnikanipe
Crnogoraco	58.1	52.4	57.9	54.5	54.7	55.1	46.3	49.9	52.3	49.6
Srbijanaco	40.6	38.1	40.4	40.8	37.5	38.0	31.4	33.8	38.3	37.8
Albanco	41.0	37.9	41.4	39.4	45.8	38.1	32.9	37.6	42.5	41.8
Bosnjako	78.1	66.9	62.5	71.8	65.3	61.5	50.5	57.1	65.4	68.5
Muslimano	81.5	72.0	73.3	72.1	77.7	69.6	63.8	75.6	79.8	77.0
Rrom	53.4	50.5	17.1	50.8	63.5	17.1	39.5	49.5	55.0	17.1

Majpalal, sa e molipen ani tabela 1 mothodam agja kaj džindam maškaruno procento e pačovipasko SA e hakajengo andar SAKONE etnikane grupacie. Agja, faktički, astardam o mollipe e resipasko sa e hakajengo katar e sakone etnikane grupacie. E rezultatija si prezentirime ano grafikono 5, thaj von mothon kaj odola save phenen peske kaj si Srbijancora thaj Albancora majbut phenen kaj e hakaja e minoritetenge selengo thaj aver minoritetnikane nacionalno khedipa naj ko resipe. Paša lende si vi e Rroma, a interesno si sar kaj vačardam kaj e Bošnjakora thaj e Muslimanora pobut katar e Crnogorcora den moll kaj e hakaja e minoritetengo si ko resipe.

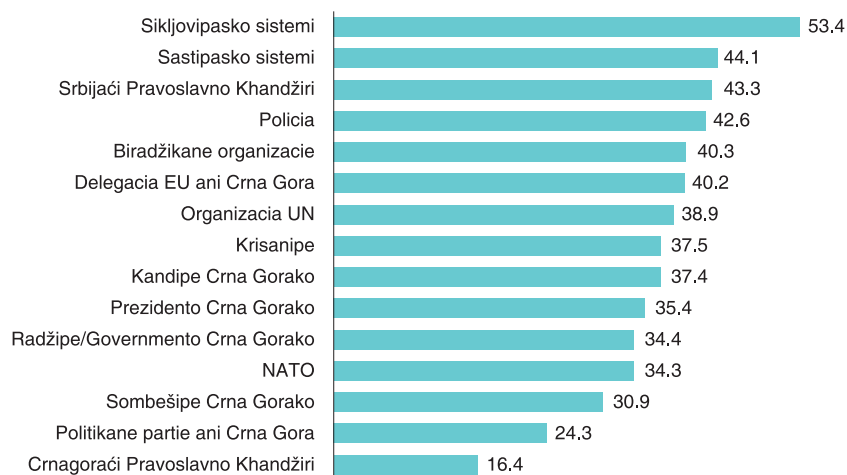
Grafikono 5: Maškarutno procentno mollipen e pačovipasko SA hakajengo katar e averčhande etnikane grupacije (%)

Paćajpe ane institucije thaj bućikeripasko moll e minoritetnikane Konsilenge thaj aver minoritetnikane nacionalno khedipa

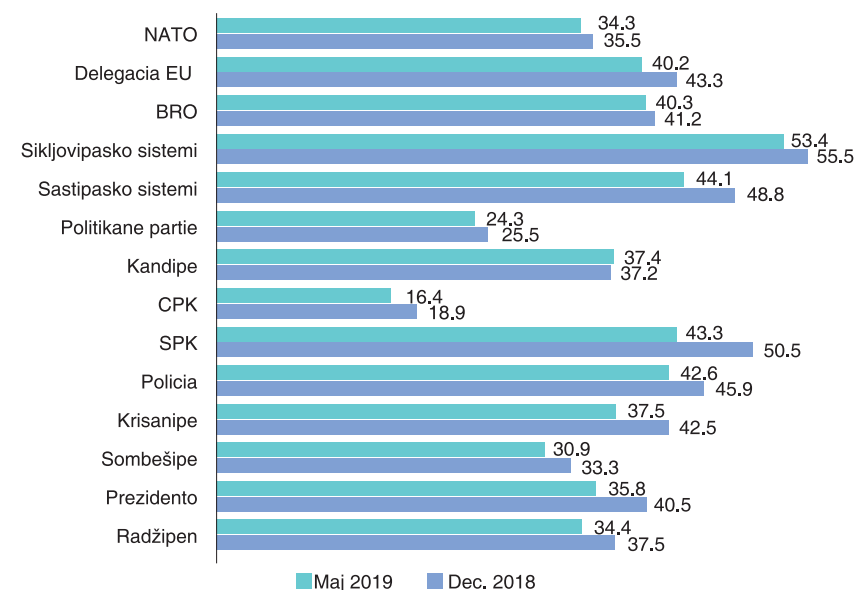
Institucije ano demokratsko amalipe silen baro roli kana si o lav ande arakhadipe e hakajengo e minoritetengo selengo thaj aver minoritnikane nacionalno khedipa. Efekto e instituciengo šaj te avel ko napi pe but droma, ama jekh katar e bare džangle droma si o efekto e paćajmasko katar e dizutne ando kala institucije. Ki teorija, kaja si jekh katar e napi socialno kapitalesko ande sako amalipe. Godolese čhutam ano rodljaripe o napi paćajmasko ano institucije. O dičhipe e paćajmasko mothodam ano grafikono 6.

Grafikono 6: Paćajpe ane institucije – (%) sum baro thaj uglavnom paćajpe

Tradicionalno, majbari ukljavlin paćajmasko si ano sistemo e sikljovipasko, a napal ano sastipasko sistemo, Srbijaći pravoslavno khandžiri (SPC) thaj policia (kaljarde). Najcikno ukljavlin paćajmasko si ane Crnogoraći pravoslavno khandžiri (CPC), politikane partie thaj Sombešipen e Crna Gorako. Ano grafikono 7 mothodino si o mollipen paćajmasko ane institucije kana čerdolpe komparacia e informacienca katar e rodljaripasko CEDEM-esko ano 2018. berš. Vikaj naj but bare ulavdipe, ko sah, avdive isi cara majcikni ukljavlin paćajmasko ane institucije katar e rezultatija save si katar o krajo e beršeste kaj nakhlo.

Grafikono 7: Paćajpe ane institucije – Trendo (%)

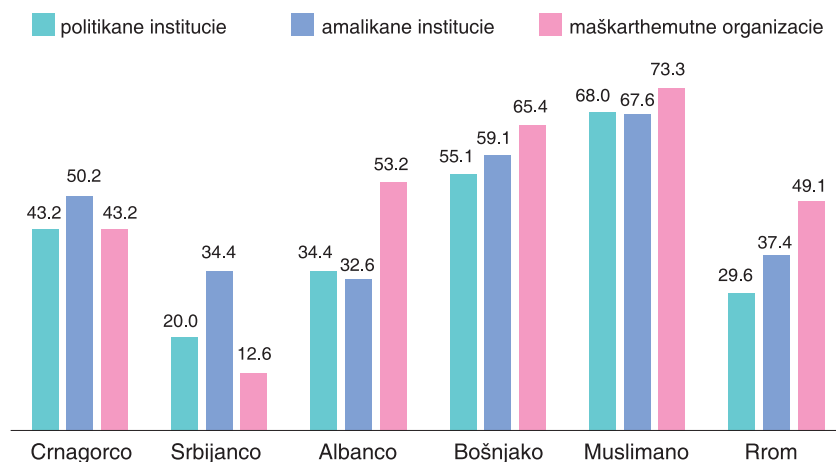

Katar e sah amare rodljaripaske resipa, paćajpe ane institucije ano niveli e sahne dizutnengo, naj ko baro džanlipe i informacia ani relacia kana si o lav ki ukljavlin kole paćajmasko savi mothode e peravne averčhande etnikane grupaciengo. Godolese, čerdam analiza e paćajmasko ane institucije takar kava than, a e informacie ko napi motha olen ano grafikono 8. Uladipe si mothode, a po resipe te jekhisarenpe ko lengo mothodipe thaj haćaripe ano grafikono 8 si mothodo o maškaripe mollipasko e paćajmasko ane institucije save si pe kategorije. Kategorizacia si čerdi agja kaj sa e institucije čhutam ane trin grupe: (1) politikane institucije (Sombešipe, prezidento, Radžipen, policia, krisanipe thaj kandinipe), (2) amalipaske institucije (sastipaske, sikljovmaske thaj BRO/NGO) thaj maškarthemutne organizacie (Delegacia EU, NATO thaj UN). Katar o džindipe, o sebepi kaj si specifično, si ikalde SPC i CPC. E informacie mothon kaj e minoritetengo selengo thaj aver minoritnikane nacionalno khedipa isi olen pobaro ukljavlin paćajmasko ane maškarthemutne organizacie se ane kotar e Crna Goraće institucije. E Bošnjakora thaj e Muslimanora isilen majbaro ukljavlin paćajmasko ane sa e kategorije instituciengo, kana čhonpe po jekh redo aver etnikane grupacienca, a majcikno niveli si e Rromen. E Srbijancora silen but cikno ukljavlin paćajmasko, posebno kana si o lav ke maškarthemutne organizacie, ali vi ane politikane institucije ani Crna Gora.

Tabela 2: Paćajpe ane institucije – Komparacia maškar e peravne klidarne etnikane grupaciengo (%)

	Crnagorco	Srbijanco	Albanco	Bošnjako	Muslimano	Rrom
Sombešipe	37.4	12.7	29.9	48.1	58.0	25.2
Prezidento	41.7	11.1	37.8	78.0	73.5	28.2
Radžipen	38.7	13.6	40.8	68.8	69.6	25.2
Policia	49.0	20.0	43.1	24.4	81.5	35.0
Krisanipe	44.8	16.9	43.1	55.6	64.2	28.4
Sikljovipe	59.4	40.4	23.9	64.8	79.9	35.5
Sastipe	47.5	30.7	42.0	63.2	74.8	35.2
Partie	28.9	11.0	15.3	40.8	48.0	25.5
SPK	38.6	75.4	11.5	9.6	12.9	10.4
CPK	22.2	8.4	11.1	24.6	18.4	17.3
Kandipe	41.7	24.0	33.3	52.1	62.7	28.4
BRO	44.6	32.2	32.0	49.2	48.0	41.4
Delegacia EU	47.6	15.3	48.6	63.0	75.4	44.4
NATO	37.3	7.1	62.8	71.5	73.0	51.5
UN	44.6	15.3	48.2	61.7	71.5	51.5

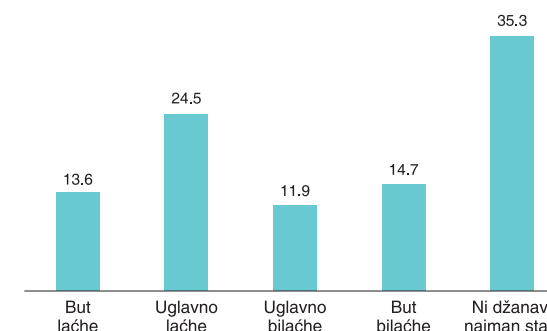
Grafikono 8: Paćajpe ane institucije pe kategorije (%)

Bućikeripaski moll Ministeriumesko thaj minoritetnikane konsilenge thaj aver minoritetnikane nacionalno khedipe

Ministeriumo manušengere thaj minoritetengo hakaja si angluni institucionalno adresa kana si o lav e hakajengo minoritetengo selengo thaj aver minoritetnikane nacionalno khedipa. Godolese ko akava rodljaripe phučlam e dizutnen sar von den moll e bućikeripasko kana si o lav kale Ministeriumesko. E rezultatija mothova ano grafikono 9. E informacie mothon kaj but phučlje manuša ko akava rodljaripe naštine den moll bućikeripasko akale Ministeriumeske, a katar odola save dinde moll, majbaro procento (savko štarto phučlo manuš) phenda kaj o Ministeriumo uglavnom ćerol bući laće. Katar e sah, majbut katar e ¼ phučlje manuš phende kaj o Ministeriumo ćerol bilaće jase but bilaće bući.

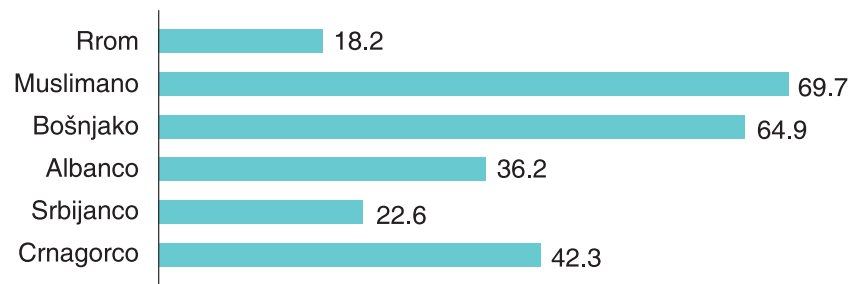
Grafikono 9: Bućikeripasko moll e Ministeriumo manušenge thaj minoritetenge hakaja kana si o lav e arakhadimasko e minrotetenge selengo thaj aver minoritetnikane nacionalno khedipa

Numaj, sar ane anglalune dičhimatar, vi an kava si majmothodini informacia kaj mothol amenge katar kova sar e ministeriumesko bućikeripasko didno moll, kana si o lav e arakhadinimasko hakajengo minoritetengo selengo thaj aver minoritetnikane nacionalno khedipa, si katar e peravne ulavdine etnikane grupaciengo se katar e informacie kaj mothon o moll katar e sakone phučljengo. Godolese, ano grafikono 10 motha anaitikane informacie, čaće o procento sa e peravnenge sa e klidarne etnikane grupaciengo kana si o lav e didno bućikeripasko moll ministeriumesko. E Bošnjakora thaj e Muslimanora majlaće dinde bućikeripasko moll ministeriumeste. Akava moll si solidno laće vi kana si o lav e Crnogorendar, ama naj xošamo kana si o lav e dindo mollesko katar e Albancora. Majpalal, pobut si bixošamole kana si o lav e Srbijancorendar thaj posebno e Rromendar.

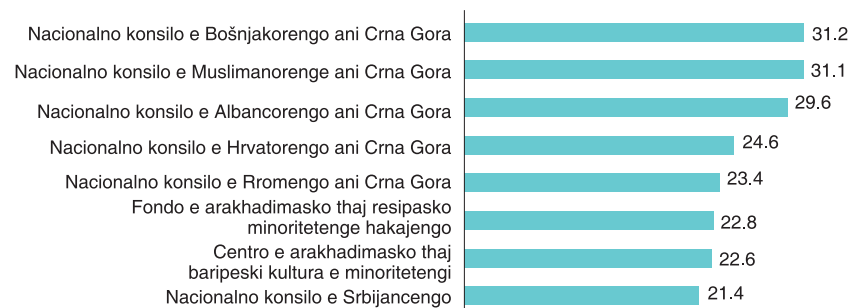
Bistum, e peravne palune duj nacionalno grupacijenge posebno si bixošale bućikeripastar e Ministeriume a manušengere thaj minoritetnikane hakajengo.

Grafikono 10: Bućikeripasko moll e Ministeriumo manušengere thaj minoritetenge hakaja kana si o lav e arakhadimasko e minrotetenge selengo thaj aver minoritetnikane nacionalno khedipa - SUM % but lače thaj lače

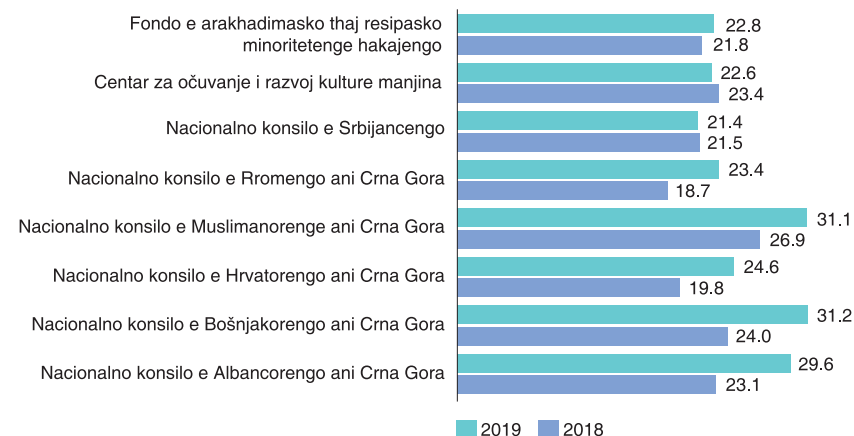
Pe aver segmenti rodljaripasko, e phućlje dinde moll e bućako pale Konsilora manušenge selengo thaj aver minoritetengo nacionalno khedipa. Metodološki, sarsave konsilese von dinde moll sode bući ćeren odola konsilora pe arakhadipasko minoritetenge hakajengo thaj aver minoritetenge nacionalno khedipa. Ano grafikono 11 mothodine si e informacie sode kontrubuto sa e konsilora. E informacie si sa e dizutnengo thaj dinde si pi hijerarharhija pozitivno dževapesko, a e procentora prezentirinen sode droma si dendo o dževapi kaj e konsilora silen baro thaj baro džanlo kontrubuto. Majlače si mollipe o konsili Bošnjakorengo ani Crna Gora, thaj sar vi o Konsili Muslimanorengo selengo, vi o Nacionalno konsilo e Albancorengo.

Grafikono 11: Dindo moll e konsilengo minrotetenge selengo thaj aver minoritetnikane nacionalno khedipa - % baro thaj baro džanlipasko kontrubuto

Ano 2018. berš ćerdam rodljaripe pe savo si dindo moll sa e konsilengo pe akaja metodologija. Godolese ano grafikono 12 motha komparativno informacie sar si dindo bućikeripasko moll pe li duj rodljaripa. E informacie mothon kaj si dendo majlačo bućikeripasko mol e konsilengo sa e minoritetenge selengo akava berš. Pe aver rig, Srbijancengo nacionalno konsilo, Centro e arakhadimasko thaj baripeski kultura e minoritetengi, thaj vi o Fondo e arakhadimasko thaj resipasko minoritetenge hakajengo avdive silen dindo moll sar kaj salen o mollipe ano decembro 2018. berš.

Grafikono 12: Komparativnikano dikhlipe ko bućikeripasko moll e konsilengo ane % baro thaj baro džanlipasko kontrubuto e 2018. i 2019. beršenge

Godolese kaj saresavo konsilo si ćerdo kaj te ćerel bući pire minoritetenge selengo, e informacia savi mothodam si majcara relevantno katar o mollipen e peravnenge katar savore minoritetnge selengo thaj aver minoritetenge nacionalno khedipa kaj silen pe „pire“ konsilora. Godolese, ani tabela 3 motha o mollipen sa e konsilenge kaj si dinde katar e sa peravne etnikane grupaciengo. E informacie mothon kaj e Muslimanora majlače dinde moll „pire“ konsilese, a napal e Bošnjakora „piro“. Polačo moll dinde vi e Albancora „pire“ konsilese, dži kaj e Rroma thaj e Srbijancora dinde but cikno moll „pire“ konsilenge. Dikha kaj e Muslimanora dinde cikno moll vi e konsilese e Bošnjakorengo, ama vi po Centro e arakhadimasko thaj baripeski kultura e minoritetengi, thaj vi po Fondo e arakhadimasko thaj resipasko minoritetenge hakajengo. Dikholpe kaj vi e Bonjakora dinde moll solidno po Muslimanengo Konsilo.

Tabela 3: Dindo moll e konsilengo minoritetenge selengo thaj aver minoritetnikane nacionalno khedipa palo etniciteto - baro thaj baro džanlipasko kontributo (%)

	Crnagorco	Srbijanco	Albanco	Bošnjako	Muslimano	Rrom
Nacionalno konsilo e Albancorengo ani Crna Gora	31.8	24.9	40.3	25.7	42.2	17.3
Nacionalno konsilo e Bošnjakorengo ani Crna Gora	31.5	26.2	22.5	47.3	55.9	17.3
Nacionalno konsilo e Hrvatorengo ani Crna Gora	29.4	20.3	17.2	23.0	23.5	17.3
Nacionalno konsilo e Muslimanorengo ani Crna Gora	31.6	28.3	18.5	39.2	55.3	17.3
Nacionalno konsilo e Rromengo ani Crna Gora	28.2	16.2	16.0	19.8	30.2	25.2
Nacionalno konsilo e Srbijancengo	25.0	21.1	14.2	10.3	19.4	17.3
Centar za očuvanje i razvoj kulture manjina	26.4	14.8	21.8	24.1	40.0	14.1
Fondo e arakhadimasko thaj resipasko minoritetenge hakajengo	26.8	12.4	22.8	26.4	46.6	14.1

Napi etnikane distancako

Napi etnikane distancako sa majbaro džanlipe akale rodljaripako. Angluno napi etnikane distancako savi o CEDEM ćerda si realizirime ano 2007. berš, palo goda si 2013., te vi napal goda realizirinoj si vi duj, jek ano 2018. berš thaj majpaluno si akava savo prezentirina. Aver laforenca, siamen dičhipe etnikane distancako ani forma e trendesi katar e crnagorako biadhinalipe dji thaj avdive. Godolese ka motha majanglal e rezultatora kale palune rodljaripako, a napal ka prezentirina klidarne informacie save mothon o trendo etnikane distancako. Aversar, metodološki, etnikani distanca si napi pe Bogarduseski skala socialno distancako savi, e efa autentično relacie, sila vi duj save ani rodljaripaski praksa si mothodi sar lači. Apalem, metodološki, Bogarduseski skala si skala e Gutmaneski, bistum kumulativno tipo. Voj rodol bimangle relacie nesave peravnenge socialno grupenge, ane amari situacija odola si etnikane grupacie. Relacie si dinde pe hijerarhia, agja kaj sarsavi aver relacia isila majbaro ukljavel pašimako; e sarsave avere relaciako ašudjarolpe te avo pobaro ukljavel e distanciripasko.

Relacie save čhutam ano rodljaripe si:

1. Te sadajekh kheripen an munri phuv
2. Te kheripen an miro pašarnipe, pe jekhutno kher jase drom
3. Te avol mange sombutjarno ane bući
4. Te avol mange šefi ani bući
5. Te avol sikljavno me čhavrengo
6. Te avolamen amalipe thaj vizita
7. Te avol pe bari funkcia ande munri phuv
8. Te ova familia pe njamurengi prandin
9. Te ova paše familia katar amare prandin putem jase e čhavore

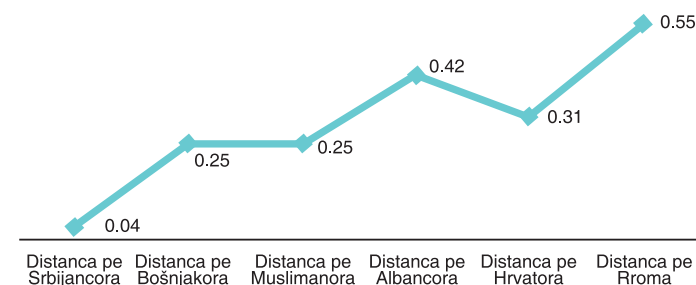
Tabela 4: Maškar etnikano distanciripe pe sarsave relacie

		Te sadajekh kheripen an munri phuv	Komšia	Sombujarno ane buči	Šefi ane buči	Sikljoel e čhavoren	Amalipe thaj vizita	Bari funkia ande munri phuv	Daje sreodstvo	Paše familia
Distanca pe Crnogorcora	Srbijanco	3.30%	2.80%	3.30%	4.70%	6.10%	3.80%	12.20%	6.60%	6.60%
	Albanco	2.20%	2.20%	5.90%	8.60%	12.40%	10.60%	10.80%	27.00%	45.40%
	Bošnjako	1.60%	0%	3.20%	11.30%	4.80%	3.20%	17.70%	51.60%	71.00%
	Muslimano	1.30%	1.30%	2.70%	5.30%	8.00%	2.70%	12.00%	50.70%	65.30%
Distanca pe Srbijancora	Crnogorcora	1.90%	1.30%	2.20%	3.80%	2.20%	1.00%	7.40%	5.40%	6.40%
	Albanco	14.60%	21.10%	21.10%	25.90%	33.50%	32.30%	34.10%	74.10%	91.90%
	Bošnjako	6.50%	8.10%	6.50%	29.00%	11.30%	11.30%	30.60%	62.90%	87.10%
	Muslimano	6.70%	8.00%	6.70%	14.70%	22.70%	5.30%	41.30%	80.00%	85.30%
Distanca pe Bošnjakora	Crnogorcora	8.70%	10.70%	10.10%	17.60%	17.30%	14.20%	29.00%	48.40%	66.30%
	Srbijanco	23.10%	27.40%	27.80%	41.50%	41.00%	35.50%	61.10%	81.00%	91.00%
	Albanco	10.90%	10.90%	14.10%	18.50%	26.60%	26.10%	33.70%	55.10%	70.80%
	Muslimano	1.30%	1.30%	2.70%	5.30%	4.00%	1.30%	8.00%	6.70%	10.70%
Distanca pe Muslimanora	Crnogorcora	7.20%	10.10%	9.40%	16.90%	17.30%	13.60%	27.40%	49.20%	70.00%
	Srbijanco	20.80%	25.50%	25.50%	38.70%	37.30%	31.60%	56.40%	81.50%	92.40%
	Albanco	7.00%	7.60%	9.70%	18.90%	21.10%	20.60%	24.90%	48.10%	59.50%
	Bošnjako	1.60%	1.60%	1.60%	3.20%	1.60%	1.60%	1.60%	6.50%	6.50%
Distanca pe Albancora	Crnogorcora	21.70%	29.50%	26.90%	35.70%	39.00%	35.60%	46.80%	62.30%	80.50%
	Srbijanco	49.10%	60.60%	58.70%	76.10%	76.50%	73.20%	84.00%	90.60%	95.80%
	Bošnjako	16.10%	29.00%	33.90%	48.40%	43.50%	43.50%	46.80%	64.50%	80.60%
	Muslimano	10.70%	25.30%	28.00%	41.30%	53.30%	38.70%	65.30%	76.00%	82.70%
Distanca pe Hrvatara	Crnogorcora	16.50%	20.50%	20.50%	29.20%	30.50%	25.90%	38.30%	42.90%	55.50%
	Srbijanco	42.90%	50.00%	51.40%	62.30%	62.70%	59.40%	75.90%	75.50%	84.90%
	Albanco	8.70%	10.30%	14.10%	23.60%	28.00%	27.30%	41.80%	61.90%	78.50%
	Bošnjako	8.10%	25.80%	27.40%	41.90%	43.50%	35.50%	41.90%	66.10%	88.70%
Distanca pe Rroma	Muslimano	25.30%	33.30%	33.30%	41.30%	58.70%	46.70%	73.30%	81.30%	90.70%
	Crnogorcora	20.00%	39.00%	37.10%	54.50%	59.40%	53.90%	60.00%	80.00%	88.70%
	Srbijanco	35.80%	58.80%	57.80%	76.30%	76.30%	74.90%	76.30%	90.50%	94.80%
	Albanco	35.30%	59.50%	64.20%	78.40%	81.10%	78.50%	83.20%	94.20%	94.20%
	Bošnjako	11.30%	24.20%	41.90%	58.10%	62.90%	54.80%	54.80%	85.50%	95.20%
	Muslimano	11.00%	38.40%	37.00%	54.80%	74.00%	57.50%	80.80%	91.80%	95.90%

Bistum, sarsave liparde relacieng e phučlje mothona da li si lenge (bi)manglo aver peravne etnikane grupacijenge te ovel olen e upre liparde relacie. Te ovel amen xaljavidino mothodipše e distancako, formirinisardam e skorove save silen opseg katar i 0 (naj distanca) dži ko 1 (maksimalno distanca). Pe kava drom, loče si te pratina i ukljavlin e distancako pe sarsavone peravne etnikane grupaciengo, kotar sa e etnikane grupacie, thaj pe kava drom čera precizno thaj kumulativno napi maškaretnikane, dži thaj vi sar ko sa (sahni) distanciripe.

Majangle, ani tabela 4, prezentirina i ukljavlin distancako e sa e ajtemnge/relacieng e pe sarsave etnikane grupacie. Mollipe šaji te čerdon komparacia pojekh, ama, grafički ka mothodol o distanciripe peravnenge sarsave etnikane grupacieng e upral aver grupacie sumarno. Majangle, ano grafikono 13, sikljoa i ukljavlin distancako e Crnogorcengo ani relacia pe sarsave aver grupe. E informacie mothon kaj e Crnogorcora ani but cikno moll distancirinipe ani relacia upral e Srbijancora, jase majpaše, e Crnogorcora sar te na ovel olen as cara distanca pe Srbijancora. Ako dičholpe tabela sahne maškaretnikane distanciripako, šaji dičholpe kaj majhačardo ajtemi isi „te avol pi bari funkia ani munri phuv“, so ka phenol kaj vi kaja minimalno etnikani distanca savi mothon e Crnogorcora pe Srbijancora, naj etnikani deso politikani. Majbari ukljavlin distancako e Crnogorcora mothon pe Rroma, but džanle cara pe Albancora, a vi maj cara pe Hrvatara. Peravne akale etnikane grupacijake sikljoen majcikni ukljavlin distancako (osim kana si o lav e Srbijancoreng e) pe Bošnjakora thaj pe Muslimanora.

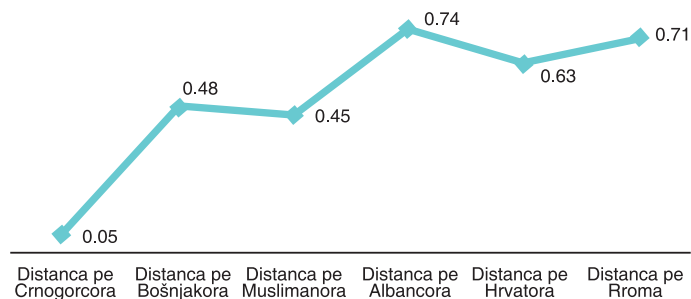
Grafikono 13: Distanca savi mothon e Crnogorcora pe sarsave peravne aver grupacijenge

Ano grafikono 14 dindo si o dičhipe distancako e Srbijancoreng o ani relacia pe peravne savore aver etnikane grupaciengo. Pale godija, sar kaj napisardam kaj sar te na avol distanca savi mothon e Crnogorcora pe Srbijancora, agja si vi boldine, e Srbijancora sar te na avolen distanca pe Crnogorcora. Palem, sar pe anglakava, majhačardo ajtemi si „te avol pi bari funkia ani munri phuv“. Aver laforenca, vi e distanca savi mothon e Srbijancora pe Crnogorcora, pe maj bari napi si politikani, a na etnikani. Ama, e Srbijancora mothon, komparativno, pobaro džanle niveli distancako ani relacia pe peravne savore aver etnikane grupaciengo ani komparacia e Crnogorenga. Majbari ukljavlin distancako okolenge save pese phenen kaj si Srbijancora si pe Albancora, a napal pe Rroma. Ama, baro mollipe napisara vi kana si o lav e dostancako pe

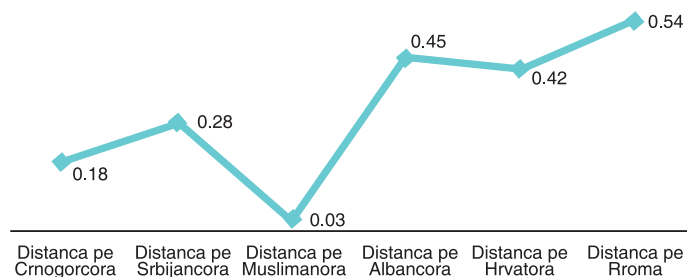
Hrvatora, a disavo pocikno, dži kaj vadži baro, kana si o lav e distanciripako pe Bošnjakora thaj Muslimanora.

Grafikono 14: Distanca savi mothon e Srbijancora pe sarsave peravne aver grupacijenge

Ano grafikono 15, prezentirina i evidencija savi mothol i ukljavlin distancako e Bošnjakorengi pe relacia peravnenge savore aver etnikane grupe. Majangle, e informacije mothon kaj gati naj distanca maškar e Bošnjakora thaj e Muslimanora, akava si hačardo godolese kaj akate si o lav katar i jekh grupa. E Bošnjakora majbari ukljavlin e distancako mothon pe Roma, pala lende pe Albancora, thaj vi pe Hrvatora. Distanca savi mothon e Bošnjakora pe Srbijancora si but džanle cikni, a pobut cikni si katar i distanca pe Crnogorcora.

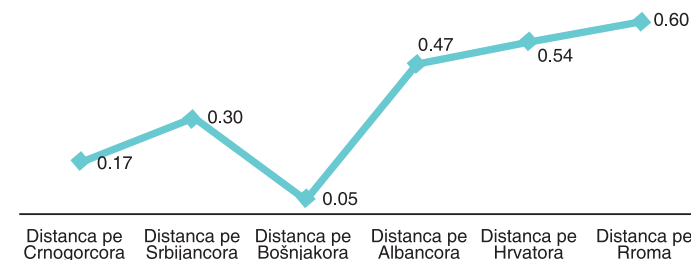
Grafikono 15: Distanca savi mothoven e Bošnjakora pe sarsave peravne aver grupacijenge

Distanca savi napisardam ke Muslimanora pe sarsave peravne aver grupaciengo si jekhutni sar kana si o lav e distancako savo mothon e Bošnjakora. Palem, sebepo si kova kaj kate si o lav e jekhutne etnikane grupaciako (Grafikono 16). Bistum, majbari ukljavlin distancako si pe Roma, napal si e Hrvatora,

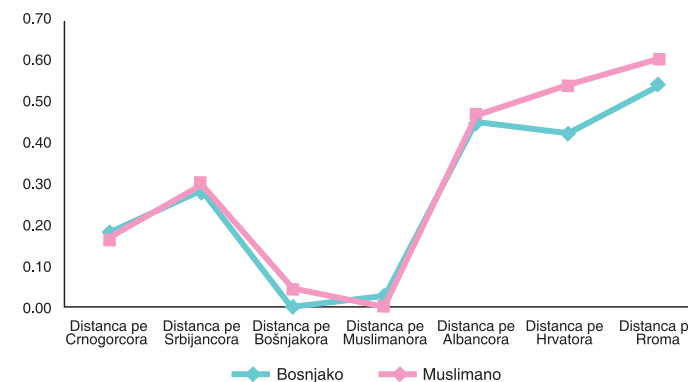
Albancora, dži kaj i distanca si but džanle cikni pe Srbijancora, a majcikni pe Crnogorcora. Jekhajekhikanes sar kaj but cara e Bošnjakora mothon e distanca pe Muslimanora, agja vi e Muslimanora sar tana avol olen distanca pe Bošnjakora.

Grafikono 16: Distanca savi mothoven e Muslimanora pe sarsave peravne aver grupacijenge

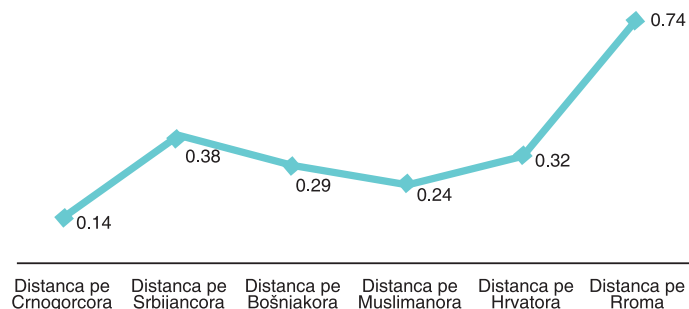
Sar dičhipe savo mothol kaj e Bošnjakora jekhutne čeren distanciripe pe aver etnikane grupacie sar e Muslimanora, mothodino si ano grafikono 16.1. Sade jekh ulavdipe, savi arakhlam ko rodljaripe si o distanciripe pe Hrvatora.

Grafikono 16.1: Distanca savi mothoven e Muslimanora mamuj okolaće savi e Bošnjakora mothoven pe sarsave peravne aver grupacijenge

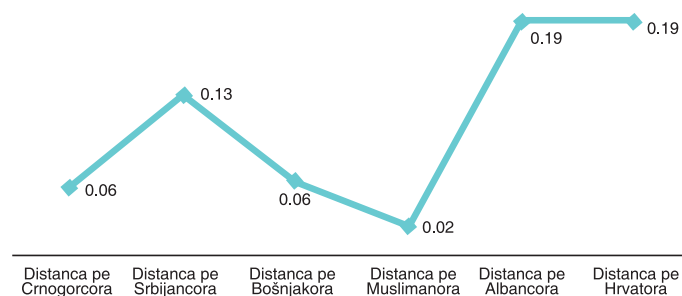
Albancora majbari ukljavlin distancako mothon pe Roma (grafikono 17). I distanca si baro džanlipe majcikni ani relacia pe peravne sarsave aver grupacijenge. Komparativno, pali distanca pe Roma, majbari distanca e Albancora mothon pe Srbijancora, napal pe Bošnjakora thaj Muslimanora, a majcikni ukljavlin distancako e peravne akale etnikane grupaciako mothoven pe Crnogorcora.

Grafikono 17: Distanca savi mothoven e Albancora pe sarsave peravne aver grupacijenge

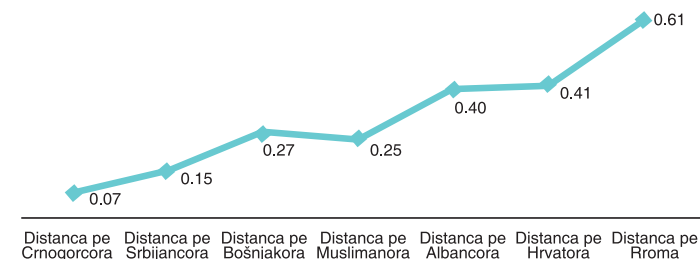
Po agor, angluno drom si amenge kaj sasa amen trubujtno džindo e Rromengo ano rodjaripe kaj dol amen šajipe te napisara i ukljavlin distancako pe sarsave aver etnikane grupacie (Grafikono 18). E informacie mothon kaj e Rroma majari distanca silen pe Hrvatora thaj Albancora. Napal pe Srbijancora, dži kaj i distanca pe Crnogorcora thaj e Bošnjakora si but cikni, dži kaj pe Muslimanora sar tana avol len distanca.

Grafikono 18: Distanca savi mothoven e Rroma pe sarsave peravne aver grupacijenge

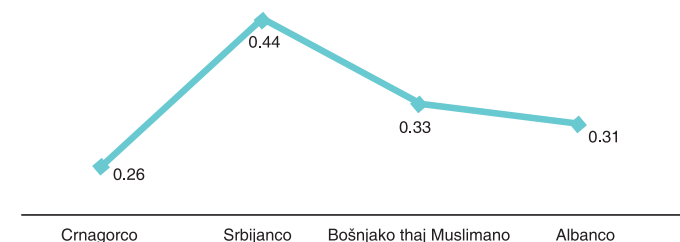
Po agor, pe sa e molipen šaji napisara sahani distanca savi motholpe pe sa e preavne etnikane grupaciengo (grafikono 19). informacie mothon kaj i majbari ukljavlin etnikane distancako si pe Roma, napal pe Hrvatora thaj Albancora, vi Bošnjakora thaj Muslimanor, a ko agor pe Srbijancora thaj Crnogorcora.

Grafikono 19: Sahni distanca pe sarsave etnikane grupacije

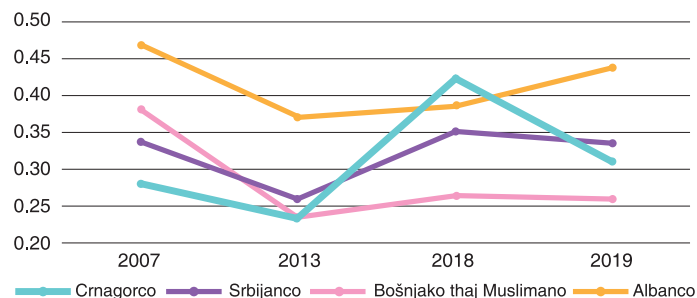
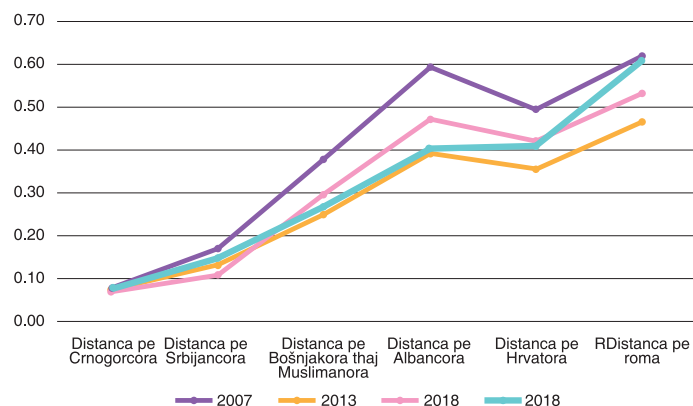
Kana čerdol komparacia ke ukljavlin e ulavde peravnenge etnikane grupaciengo, ano 2019. berš majbari ukljavlin etnikane distancako mothon e Srbijancora, pala lende e Bošnjakora thaj Muslomanora, napal e Albancora, a majcikni ukljavlin etnikane distancako ki relacia averenca napisara ke Crnogorcora (Grafikono 20).

Grafikono 20: Sahni distanciripe kotar e sa peravne etnikanenge grupacije¹⁰

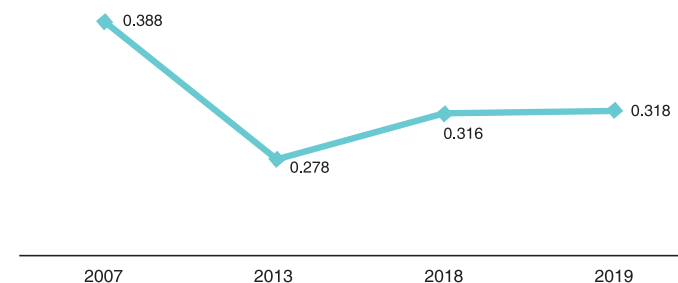

Poangle, formirisardam e informacie save mothon po paruvdipe ani maškaretnikani distanca ane štar thana rodjaripako (Grafikono 21). E informacie mothon kaj e ukljavlin distancako ano 2017. berš sasa but bari, thaj vahtesa ciknili. Ama, šaji te dikha kaj, po rariteto ane 2018. berš, generalno i ukljavlin distancakpo savi mothon e Srbijancora si majbaro katar e sa aver grupe. Po agor, ano 2018. berš majbari ukljavlin distancako mothode e Albancora, ama ano paluno rodjaripe i ukljavlin e distancako akale etnikane grupaciko ko baro džanlipe ciknilo.

¹⁰ E Bošnjakora thaj e Muslimanora si pe akava grafikono prezentijime andejekh, godolese kaj si sarjekh niveli distancako odnosno ni postojil barodžanlo statističko ulavdipe maškar lende.

Grafikono 21: Sahni maškaretnikano distanciripe kotar e peravne sa etnikane grupacije – Trendo¹¹**Grafikono 22: Sahni etnikani distanca – trendo¹²**

Po agor, dinde si e informacie e maškaretnikane distancako trendo ko niveli sa e phučljenge katar e sa berša ane save si realizirinime o rodljaripe thaj pe sa e grupe (Grafikono 22). E informacie mothon kaj e distanca sa pe majbaro niveli ano 2017. berš. Napal sa baro džanlo peripe e distancako ano 2013. berš, palo gova sa uklipe ano 2018. berš; te bi, po agor, distanca savi napisara palune rodljaripaja (2019. berš), avola ane gati jekhutno niveli sar po nakhlo berš. Akala informacie, po agor motha olen sar sa ko sa e berša ano grafikono 23.

Grafikono 23: Sahni distanca – trendo

¹¹ E Bošnjakora thaj e Muslimanora si pe akava grafikono prezentijime andejekh, godolese kaj si sarjekh niveli distancako odnosno ni postojil barodžanlo statističko ulavdipe maškar lende.

¹² E Bošnjakora thaj e Muslimanora si pe akava grafikono prezentijime andejekh, godolese kaj si sarjekh niveli distancako odnosno ni postojil barodžanlo statističko ulavdipe maškar lende.

